

Forchhammer som Menneske og Personlighed.

Af
Johannes Steenstrup. †

Indhold.

Ungdomsaarene i Husum og Tønder og Studietiden ved Universitetet i Kiel.	439
I København ved H. C. Ørsteds Side. Rejsen til England (1820—21)	442
Forchhammers videnskabelige Gerning	445
Forchhammer som Lærer	449
En Brevveksling med Lektor Japetus Steenstrup i Sorø	455
Det nationale Standpunkt	465
Videnskabelig og administrativ Virksomhed i Tiden efter H. C. Ørsteds Død. Hjemliv i Professorboligen paa Nørregade og paa Landstedet i Donse. Forch- hammers Død.....	468

Ungdomsaarene i Husum og Tønder og Studietiden ved Universitetet i Kiel.

Den i det følgende givne Fremstilling af J. G. FORCHHAMMERS Liv og Gerning kan kun forsvare sin Fremkomst og sin Mangel paa egentlig Sagkundskab med, at den er skrevet i Kraft af et udtalt Ønske om, at jeg som den eneste nulevende, der personlig har kendt ham, vilde paatage mig dette Hverv. Fra mit 4de Aar har jeg boet under Tag sammen med ham; jeg har i en Snes Aar næsten daglig set ham eller hans Familie i Besøg hos min Fader. Min Faders Venskab og Samarbejde med FORCHHAMMER strakte sig over tredive Aar. Den største Del af dette Tidsrum laa de to Mænds Studerestuer saa nær ved hinanden, og der var saa ofte Anledning til personligt Sammentræf, at der ikke var synderlig Grund til Brevveksling. Til Gengæld er der fra de Aar, da JAP. STEENSTRUP opholdt sig paa Island eller senere, naar han var paa længere Rejser, bevaret en lang Række af Breve, og særlig gav de fem Aar, da STEENSTRUP var Lektor i Sorø, Anledning til en stadig Udveksling af

Breve mellem dem. Næsten alle disse Breve er i min Besiddelse, og de har været mig en rig Kilde til Vejledning.

For min Mangel paa saglig Competence har jeg fundet nogen Trøst ved Erindringen om, at en af de lykkeligste Skildringer af LOUIS PASTEURS Liv og Gerning, udkommen i mange Oplag, er skrevet af »un ignorant«; den anonyme Forfatter sagdes at være en Svigersøn af den berømte Videnskabsmand.

I vor Tid bliver det af mange næsten som et Skema opstillet, hvorledes Skildringen af en betydelig Personlighed bør redegøre for, i hvilken Grad den Ejendommelighed, der prægede hans Personlighed, havde sit Udspring fra den Tidsalder, hvoraf han var fremgaaet, eller fra den Befolkningsdel eller det Landskab, hvorfra han stammede, saa vist som det er, at Indtryk fra Ungdomsaarene netop har en stærk Evne til at forme Sindet. Eller det forlanges, at der bliver peget paa, at den Slægt, han tilhørte, havde haft Anlæg af tilsvarende Art eller stræbt mod lignende Maal, eller at en enkelt Personlighed havde været Forbilledet for hans aandelige Skikkelse, hvad enten han bevidst havde kaaret denne dertil eller ved en indre Drift traadte netop i de samme Spor.

Naar det erindres, hvorledes den Videnskabsmand, hvormom her er Tale, havde sat sig til Livsopgave at fremstille, hvordan det danske Landomraade var opstaaet og under talrige Forandringer videre havde udformet sig, ligger det nær at tænke paa, hvordan han under hele sin Opvækst havde haft den vældige Jætte Havet som nærmeste Nabo og maattet se det daglig tilrive sig Jordstykker, smuldre dem og af Resterne mulig danne nyt Land andetsteds; man vil kunne forstaa, at der allerede hos den unge Mand kunde gære en Trang til at fordybe sig i Studiet af de i Tidernes Gang efterhaanden skete Forandringer, hvormom tydelige Minder endnu var bevarede. Om en Tilskyndelse af denne Art har da ogsaa FORCHHAMMER jævnlig fortalt.

Den, der mindes Forskerens tætsluttede Skikkelse, som en ukuelig Arbejdskraft helt havde trykket sit Præg paa, vil i den let genkende en Type fra Vestjyllands Kyster. Men FORCHHAMMER var jo ikke alene en Mand, der kunde tage en Tørn; han var en af aandelige Interesser fyldt Personlighed, med vidtfaavnende Tanker og Idéer; og spørges der nu, om man ogsaa i den Henseende kan finde nogen Tilknnytning til hans Hjemstavn, er det værd at erindre, at de to Smaabyer, Husum og Tønder (Husum havde o. 3600 Indbyggere, Tønder o. 2500 Indbyggere), hvori han sled sin Ungdoms Klæder,

netop paa hin Tid viste megen aandelig Interesse, Higen efter Erhvervelse af Kundskaber ligesom ogsaa litterær Sans. I Landskabet nærmest Nord for Ejdermundingen var der i det Hele paa Napoleonstiden et livligt Røre, støttet af den voksende Handel og Samfærdsel.

Naar der endvidere spørges om, i hvilken Grad FORCHHAMMER kunde siges at være paavirket af en enkelt Personlighed som Forbillede, er der ikke Tvivl om, at hans Fader — ved sin Karakter, ved sin Lære og sin Stræben — har virket paa denne Maade.

JOHAN LUDOLPH FORCHHAMMER (1764—1810), runden af slesvigsk Præsteslægt, var Lærer i Borgerskolen i Husum. Ved en Afhandling om det rette Maal for Ungdommens Opdragelse henledte han Regeringens Opmærksomhed paa sig, saaledes at han blev kaldet til at være Rektor ved Skolen i Tønder og tillige forestaa Seminariet (1803). Hans Skrift maatte særlig tiltale Regeringen, fordi det stærkt betonedede, at det maatte være et Hovedmaal for Skolen at vække det rette Borgersind, derfor skulde de unge lære deres Land og dets Befolkning at kende. Især burde to Hoveddyder indprentes dem: Lykken ved trofast og ihærdigt Arbejde og den Nytte, det bragte, og Pligten til at øve Retfærdighed i Dommen over deres Medmenesker.

Det var ogsaa i denne Aand, at Forstanderen ledede Opdragelsen af sin egen Børneflokk — 6 Sønner og som det yngste Barn en Datter — saaledes naar han tog dem med paa Spadsereture eller Ekskursioner i Omegnen, for at de kunde lære Landet omkring dem at kende, og for at skærpe deres Evne til at iagttage og faa Interessen udviklet for mange Arter Naturforhold. Da blev der samlet Planter og disse bestemtes, eller fundne Stenarter medtoges til Hjemmet. Ogsaa indprentede han Børnene Nyttens af at tilegne sig fremmede Sprog, saa at videre Baner kunde staa dem aabne.

Ved JOH. LUDOLPH FORCHHAMMERS Død (1810) blev det nødvendigt, at de ældste af Sønnerne valgte en bestemt Gerning i Livet, og JOHAN GEORG, der var født den 26. Juli 1794, blev Lærling paa Apoteket i Husum. Her forblev han i fem Aar (til 1815), dog havde de stærke Ben jævnlig om Søndagene baaret ham hjem til hans Moder¹⁾ og Søskende og atter tilbage til Husum, hvad der var en Vejstrækning paa ialt 60 km. I Apoteket fik han en god og grundig Undervisning, men han var ofte meget optaget, fordi der tidligt

¹⁾ Moderen, MARGRETHE ELISABETH f. WIGGERS, var en dygtig, for sit Hjem og for alle varmt følende Kvinde; hun blev 96 Aar og overlevede sin her skildrede Søn.

gaves ham en betroet Stilling. Ikke destomindre fik han Tid til at udvide sin Viden paa Kemiens Omraade ud over, hvad Farmacien fordrede, og tillige Tid til at tilegne sig Kundskaber i andre Fag. Baade hans egen Principal, Apoteker BECKER, og Stadens Fysikus FRIEDLIEB var ivrige Havedyrkere og Blomstervenner; de tog ham med paa deres lærerige Ekskursioner og Besøg paa Herregaarde.

Det blev den unge Mand klart, at hans mangesidige Interesser, hans lykkelige Evne til hurtigt at tilegne sig Kundskaber, og endelig hans heldige Haandelag til al Slags praktisk Gerning maatte pege paa, at han burde faa større Døre og bredere Veje aabnede for sig end de hidtil prøvede. Han besluttede at lade sig indskrive ved Universitetet i Kiel for her at studere Fysik og Kemi under Professor PFAFF. Han medbragte fra Husum den skønneste Anbefaling, og den nye »studiosus chemiae et pharmaciae« blev hurtigt Amanuensis ved det fysiske Laboratorium under PFAFF. Foruden i de nævnte Fag drev FORCHHAMMER dog ogsaa Studier i Matematik og Mineralogi og begyndte at anlægge en Mineralsamling, ligesom han paa en Udflugt til Harzen opmærksomt iagttog Bjergværksdrift¹).

I København ved H. C. Ørsteds Side. Rejsen til England (1820—21).

I København var paa den Tid Livlæge hos Dronningen J. D. BRANDIS optaget af Planer om Oprettelsen af et Gasværk; Minister SCHIMMELMANN var stadig beskæftiget med Projekter om ved Anvendelse af tekniske Midler at fremme Landets Produktion og ved Fabrikkers Anlæg at faa Industrien i stærkere Flor. En Ven af FORCHHAMMERS Familie gjorde ham opmærksom paa, at der i København vilde være større Muligheder for at bryde sig en Bane; han greb straks Tanken og gik, kun tarveligt forsynet med Penge, ombord i Paketbaaden, der bragte ham til København; den 7. April 1817 om Aftenen satte han for første Gang sin Fod paa Hovedstadens Grund. Ved Henvendelse til BRANDIS viste det sig, at Planen om et Gasværk var strandet, dog rakte BRANDIS den uheldigt

¹ FR. JOHNSTRUP, 1869: J. G. Forchhammers Levnet, i FORCHHAMMER: »Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag«. Smlgn. tillige JOHNSTRUPS Artikel i Dansk Biografisk Lexikon V, 1891.

C. A. L. VON BINZER, 1885 i: Schleswig-Holsteinisches Jahrbuch II.

C. E. CARSTENS, 1872 i: Zeitschrift für Schleswig-Holst.-Lauenb. Geschichte II, S. 292 ff.

E. ALBECH: Blade af Tønder Seminariums Historie II, i: Meddelelser fra Tønder Seminarium 1924—25.

stille Mand en hjælpende Haand og benyttede ham i sit Bibliotek.

En lykkelig Dag var det, da FORCHHAMMER af den nævnte Ven indførtes i H. C. ØRSTEDS Hus, hvor den unge Mands ypperlige Værdi hurtig blev erkendt.

Den 29. August 1818 udgik der en kgl. Befaling til Professor ØRSTED og Justitsraad ESMARCH om at foretage en Rejse til Bornholm for at undersøge de paa denne Ø fundne Kul og Jernertser. ØRSTED ansaa det for rigtigst til Deltager i Arbejderne at optage studiosus FORCHHAMMER, »der en Tid lang havde været kemisk Medhjælper hos mig og som længe har haft Lyst til at berejse Bornholm«. Begge Medlemmer af Kommissionen var enige om, at FORCHHAMMER burde være mere end en underordnet Medhjælper, og lod ham virke som jævnstillet med dem. I den afgivne Beretning udtalte Kommissionen sig paa hædrende Maade om hans Deltagelse i Gerningen og i de vundne Resultater, og under det i det følgende Aar gentagne Besøg paa Bornholm (1819) var FORCHHAMMER da ogsaa ligestillet Medlem af Kommissionen¹).

Tiden mellem de to Rejser til Bornholm havde FORCHHAMMER benyttet til at skrive et videnskabeligt Arbejde, der kunde vise hans store Evne som Iagttagere og afgjorte Begavelse for Forskning. Han var i 1819 bleven indskrevet ved Københavns Universitet og indleverede nu en Afhandling »De mangano«, som han vilde forsvare for Doktorgraden. Dette Skrift er særlig betegnende for hans hele Undersøgelsesmaade. Man havde hidtil vidst, at Manganet ved at undergaa en Iltning dannede en Syre, men han godtgjorde, at Manganet ved Iltningens ulige Styrke lod sig omdanne til to forskellige Syrer.

Af alle var det erkendt, at den unge Slesviger besad fremragende Dygtighed, der gav store Løfter, og Regeringen forstod da ogsaa, at der burde sørges for, at han yderligere kunde uddanne sine Evner; den tildelte ham et Rejsestipendium paa 500 Specier aarlig i to Aar.

En bestemt Plan for Rejsen var ikke angivet, men dens Maal var aabenbart, at han skulde gøre sig bekendt med fremmede Fjeldlande, hvis Terrænforhold havde Lighed med Bornholms; naturligvis skulde han tillige være opmærksom paa de tekniske Anlæg og Fabrikationer, som Landet frembød.

Han rejste derfor til England og drog først til det egentlige England, idet han overalt opsøgte geografisk mærkelige Punkter eller

¹) H. C. ØRSTED, 1820: Naturvidenskabelige Skrifter III, S. 203, 251.

studerede Fabriksvirksomheder. Overalt mødte der ham den venligste Modtagelse. Vel var der medgivet ham smukke anbefalinger, men det var dog især den unge Mands aabne, hjertevindende Optræden og dernæst hans lysende Indsigt og iagttagende Sans, der virkede til, at man viste ham forekommende Opmærksomhed. Allerede paa denne første Rejse sluttede FORCHHAMMER sig med varmt Venskab til mange af den Tids mest ansete Naturforskere, Mænd som PROUT, DAWY, DALTON, WOLLASTON og JAMESON.

Hvad der ogsaa maatte gøre Indtryk paa Englænderne, var den danske Ynglings Udholdenhed. Efter Dagens lange Vandringer eller trættende Besøg i Fabrikker fandt man ham om Aftenen ved Skrivebordet i Færd med at nedskrive, hvad han i Dagens Løb havde erfaret, eller han sammenfattede det paa forskellige Steder iagttagne til en fælles Undersøgelse; jævnlig sendte han Artikler derom til danske eller engelske Tidsskrifter.

Derpaa gik Rejsen til de skotske Højlande, hvor han tog Foden paa Nakken og gennemvandrede 200 eng. Mil. Han kunde endda udstrække sit Besøg til de nordskotske Øer. Under denne Rejse fik han Lejlighed til at iagttage, at hvad man almindelig betegnede som »Trap«, ikke var en enkelt Formation. Den saakaldte skotske Trap viser Dannelser fra forskellige Jordperioder, og var saa vaklende af Art, at Betegnelsen var lidet anvendelig som Begreb, hvilket ogsaa de engelske Forskere maatte erkende.

Det var FORCHHAMMERS Ønske, og havde vel hele Tiden været hans Maal, at Rejsen kunde strække sig til Færøerne. Men den tilstaaede Sum var allerede forbrugt. Paa ØRSTEDS indtrængende Henvendelse til Regeringen om at bevilge et yderligere Tilskud, blev dette tilstaaet, og FORCHHAMMER kunde da i Maanederne Juni—Oktober 1821 gennemrejse Øerne. Derpaa vendte han tilbage til Hovedstaden. Frugten af hans færøske Rejse blev meddelt i »Om Færøernes geognostiske Beskaffenhed« (1824), der udkom i Videnskabernes Selskabs Skrifter. Han havde under Rejsen overbevist sig om, at den Opfattelse, han tidligere havde haft, at Øernes Kul tilhørte den egentlige Kulformation, var urigtig; de havde en yngre Oprindelse.

Den rejsende vendte hjem til København, dog ikke til nogen Stilling, der gav ham Husly og Føde. Han maatte skaffe sig Underhold ved, hvad der tilbød sig, men Tilbud af nogen Vægt klang ham ikke imøde. Han var jo dog nu en mangesidig uddannet Mand med omfattende Erfaring og Kundskaber; det vilde ikke være uri-

meligt, om der baade i England og Tyskland blev gjort Forsøg paa at knytte hans stærke Arbejdskraft til et andet Land end det, der dog nu i adskillige Aar havde haft Anvendelse for ham. Derfor bør det med største Taknemmelighed mindes, at ØRSTED fik Regeringen til (17/3 1823) at give FORCHHAMMER en Stilling som Lektor i Kemi ved Universitetet; et halvt Aar senere udvidedes Posten til at omfatte Faget Mineralogi, dog uden at derved Lønningen (100 Rd. Sølv) forøgedes (11/11 1823).

Forchhammers videnskabelige Gerning.

En Skildring, der indgaaende fremstiller FORCHHAMMERS videnskabelige Fortjeneste af Geologien, vil ikke kunne ventes i dette Arbejde, som har til Forfatter en ukyndig. Paa den anden Side vilde det savnes, hvis et Mindeskrift ikke i nogle Hovedtræk søgte at belyse, hvad der udmærkede hans Arbejdsmaade, hvilke Opgaver han især gjorde til Genstand for Undersøgelse, og af hvilke Grundtanker han lod sig lede i sit Studium. Men det er klart, at jeg derved alene bygger paa, hvad kyndige Forskere i Skrifter om ham har fremdraget.

For det Fag, som nu bærer det hævdvundne Navn Geologi, hvori Geognosien er indgaaet som en særlig Bestanddel, blev der i 1831 ved Universitetet oprettet et ekstraordinært Professorat, som blev ordinært 1850. Dette Universitetsfag begyndte jo med, at Mineralogi (1823) blev knyttet som Bifag til Kemi, og denne Oprindelse er ikke blot lærerig med Hensyn til Forstaaelsen af de Hovedveje, Geologien har fulgt, den er ogsaa betegnende for FORCHHAMMERS egen Udvikling. Han var begyndt som Kemiker, og det er netop de analytiske Undersøgelser, som bragte ham de første Sejre, og som udgør en væsentlig Del af hans omfattende litterære Produktion; man kan vel sige, at en Femtedel af hans talrige Arbejder har denne Karakter.

En overordentlig Vinding for FORCHHAMMER blev det derfor, da i 1829 Polyteknisk Lærestalt blev oprettet og der ved denne tildeles ham de samme to Fag som ved Universitetet, at det ene af Anstaltens to Laboratorier blev stillet til hans Raadighed; han blev dets Leder i 36 Aar lige til sin Død. Han havde her en Arbejdsmark, hvor han med hele sin Opfindsomhed kunde undergive Stofferne en Prøvelse, der lod dem vise deres Sammensætning og Egenskaber.

Her skal som et Eksempel paa hans Undersøgelser nævnes hans Paavisning af, hvorledes et Stof kan virke helt omformende paa et andet; han viste, at Kali-Feldspat (Ortoklas) ved Vands Indvirkning under stærkt Tryk sønderdeles i to Forbindelser, hvoraf den ene, Kaolin (Porcelænsjord), er uopløselig, medens den anden er opløselig (Vandglas). Det paavistes, ved en anden af hans berømteste Undersøgelser, hvorledes levende Organismer var i Stand til at omdanne det døde Stof til et andet, saaledes naar Alger og Tang gav Anledning til, at Alunskifer opstod.

Ved en Række fortsatte Undersøgelser af denne Art kom han ind paa den Grundtanke, som han senere ofte forfulgte, at Stofferne deltog i et Kredsløb — man kan næsten sige, at Begrebet Sjælevandring overførtes paa Stofferne Verden. Selv om han kunde bøje for meget ind under denne Tanke, er det vist, at den aabnede Øjet for Sammenspillet mellem Naturens Kræfter, og peger i samme Retning, som den senere saa ivrigt dyrkede Økologi har taget sig til Opgave¹).

En Række Undersøgelser belyste islandske og færøske Mineraler med Hensyn til deres Sammensætning og Egenskaber. Et langt større Tal af Meddelelser og Afhandlinger havde det praktiske Livs Trang for Øje og tjente Samfundets økonomiske Virken. Han har ofte givet Meddelelser om Nyttens og Værdiens af de Kemikalier, som anvendtes i Landbruget, og han har redegjort for, hvorledes størst Udbytte kunde tages af den dyrkede Jord. Han undersøgte de forskellige Brænde-Materialers ulige Evne til at frembringe Varme. Meget nyttige blev hans Studier over Mængden og Arten af de organiske Stoffer, der indeholdes i Ferskvand; ved disse Studier kom det ham til særlig Nytte, at den af ham opdagede Manganoversyre havde den Egenskab at blive omdannet til et lavere Ilte ved at komme i Berøring med et organisk Stof.

Et af de mest lysende Eksempler paa hans Udholdenhed og hans Skarpsindighed til at fremdrage Opgaver er hans gennem en Aarrække førte Undersøgelser over Havvandet, et Stof, som man hidtil ikke havde haft under kemisk Behandling. Med Bistand af den danske og den engelske Marine skaffede han sig 180 Prøver tagne fra forskellige Dele af Atlanterhavet og de tilgrænsende Have. Det viste sig, at Havvandets Saltholdighed ikke viste store Fluktuationer, men at det dog ad denne Vej kunde godtgøres, at Havstrømme hidtil ikke var tolket rigtigt. Den saakaldte Østgrønland-

¹) CARL CHRISTENSEN, 1924—26: Den danske Botaniks Historie. 523 ff.

ske Strøm havde man hidtil opfattet som selvstændig Polarstrøm, medens den i Virkeligheden var en Del af Golfstrømmen, som bøjede sig om Island. Ligeledes kunde det godtgøres ved Prøver, der toges paa samme Sted i ulige Dybder, at der fandtes hidtil ikke bemærkede Understrømme, saaledes i Atlanterhavet, i Øresund og i Strædet ved Gibraltar. Det var et Bidrag til den senere gennem Institutioner i mange Lande støttede Oceanografi.

Den geologiske Forskning var paa den Tid, og dette gjaldt selv de snildeste Granskere, paa Forhaand overbevist om, at Jordens Udvikling maatte være sket gennem en Række Katastrofer af samme Art som den, hvorefter det bibelske Sagn om Syndfloden berettede, eller af den Art, hvorefter talrige Jordskælv og de endnu fungerende Vulkaner fortalte, altsaa at Jorden i sit Indre bar en luende Ild, der fra Tid til anden ogsaa hjemsøgte dens øverste Lag. Desuden havde jordfundne Levninger af Dyr og Planter eller Forsteninger og Aftryk af dem godtgjort, at de svundne Perioder havde haft en Vegetation og et Dyreliv, som var forskelligt fra det, som de nyere Tidsrum har kendt. Jeg vil senere (S. 462—465) faa Lejlighed til at omtale enkelte af de fremsatte Teorier.

Ved Betragtninger af denne Art kan Tøjlerne naturligvis let glide ud af Grublerens Haand, men det tjener FORCHHAMMER til Ære, at de Slutninger, han drog om de i saa uendelig fjern Afstand liggende Tider, er faa i Forhold til hans store videnskabelige Produktion, og at han netop hævdede, at det især gælder om at vinde Forstaaelse af de yngre Dannelser.

Man havde hidtil kun i ringe Grad vendt Øjet mod de sidste Dannelser, deres Tilblivelse og deres nærmere Karakter. Der var i Danmark flere Dannelser end dem, man hidtil havde iagttaget; saaledes paaviste FORCHHAMMER Brunkul i flere Landskaber i Jylland. Han undersøgte Marskens Karakter og Geestens Ejendommelighed; han studerede Dynd og Tørv — hans skarpe Analyse fandt, at Harpiks i Tørven stammede fra Fortidens Fyrreskove —, og han oplyste om Martørvens Oprindelse.

Som bekendt skylder vi ogsaa FORCHHAMMER Paavisningen af den mærkelige Hævning, som den nordøstlige Del af Landet fremviser, hvorved Havfladen er sunket; altsaa deltager denne Del af Danmark i den Hævning, som kan paavises for den skandinaviske Halvø. De ældre Strandliniers gradvise Tilbagerykning er tydeligt tegnet ved aflejrede Muslingskaller og andre Levninger.

Som Midtpunktet i FORCHHAMMERS litterære Produktion staar

hans Program af 1835, der betegner sig selv som »Danmarks geognostiske Forhold forsaavidt de ere afhængige af Dannelser, der ere sluttede«. Dette Arbejdes grundlæggende Betydning er allerede skildret af KELD MILTHERS. Værket var grundet paa det Selvsyn, som den utrætteligt vandrende og rejsende Forsker havde vundet.

Der vil her ogsaa være Anledning til at nævne en anden Vinding, som disse Rejser, der ofte gik viden om i Europa, havde bragt Landet.

Da FORCHHAMMER som Lektor i sin Tid overtog Ledelsen af den mineralogiske Samling, talte den ialt kun 50 Eksemplarer af Jordarter, men paa sine Rejser vandt han Erfaring om, hvor Erhvervelser kunde faas til rimelig Pris, og Samlingen udvidedes saa betydeligt, at den blev en beundringsværdig Samling af Jordarter fra den danske Stat. Desuden havde FORCHHAMMER i Udlandet tidligt vundet et saa betydeligt Navn som Geolog¹⁾, at der let tilflød hans Samling Gaver eller gode Tilbud.

Der vil til Slutning være Grund til at fremhæve et for FORCHHAMMER karakteristisk Træk ved hans udenlandske Forbindelser. Som naturligt var, havde han stadig Tilknytning til tyske Videnskabsmænd — saaledes LEOPOLD v. BUCH og Brødrene ROSE —, mange Gange opholdt han sig i forskellige Egne af Tyskland med Studier for Øje, men han synes især stærkt knyttet til Englands Forskere. Man har Indtryk af, at England var det Land, som især gav ham Impulser, ligesom ogsaa det engelske Samfund i dets Stræben og Idealer, maaske tillige i dets ydre Optræden, særlig talte ham.

Det er foran (S. 444) fortalt, hvorledes han allerede paa sin første Rejse 1820—21 traadte i videnskabelig Forbindelse med en Række engelske Forskere Da han senere i 1837 paany besøgte Landet, sluttede dets Videnskabsmænd sig med tilsvarende Trofasthed til den danske Forsker, og han stiftede Bekendtskab med de berømteste engelske Geognoster, saaledes LYELL og MURCHISON. Han foretog Rejser til Yorkshire, Grubedistrikterne og flere Fabriksegne, og han havde den Tilfredsstillelse at have til Ledsagere

¹⁾ Han optoges som Medlem af det kgl. Danske Videnskabernes Selskab 1825. Han valgtes til korresponderende Medlem af Geological Society, London 1825; Islandske litterære Selskab i København 1842; Accademia pontifica dei nuovi Lincei, Rom 1843; British Association 1846; Vetenskaps Societeten, Upsala 1852; La Société météorologique de France 1853; Geologische Reichsanstalt, Wien 1854; Gesellschaft für Natur- und Erdkunde 1855; Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen 1857; Vetenskaps och Vitterhets Samhälle, Göteborg 1858; Leopoldinisch-Carolinische Academie, Halle 1860; American Philosophical Society, Philadelphia 1862.

Mænd, som var særlig kendte med de geognostiske Forhold eller med engelsk Minevæsen og Fabriksdrift. FORCHHAMMER deltog senere sammen med H. C. ØRSTED i Naturforskernes Møde i Southampton (1846) og var ligeledes Deltager i Mødet i Birmingham (1849). Paa Verdensudstillingen i London 1862 var han Medlem af en af Juryerne¹).

Forchhammer som Lærer.

I de nærmeste Aar efter at FORCHHAMMER var bleven udnævnt til Lektor ved Universitetet, gennemførte han i al Stilhed en stor Beslutning. Hidtil havde han vel kunnet udtrykke sig paa Dansk, men mest anvendte han Tysk, og hvad han skrev, var stadig paa det tyske Sprog. Nu besluttede han at tilegne sig Dansk, saa at det klang, som var det hans Modersmaal, og i Form og Stil afspejlede dansk Talebrug. Naar dette Sprogskifte lykkedes fuldstændig i en forholdsvis kort Tid, skyldes det hans medfødte Talent for Tilegnelse af Sprog og dernæst hans jernhaarde Vilje og Selvkontrol. Hvad han skrev paa Dansk, bar ikke blot i Ordbrug og Vendinger, men i den hele Stilform afgjort et hjemligt Præg. Det faldt ham let ikke blot at give den klare Tanke en gennemsigtig Form, men ogsaa at vælge slaaende Udtryk for, hvad han tilsigtede. Til den Lydform, som hans mundtlige Tale havde, kommer jeg paa et andet Sted tilbage.

Naar FORCHHAMMER blev den første Professor, der skrev et Universitetsprogram paa Dansk, er dette en Tilfældighed, men ogsaa Tilfældet kan have gode og berettigede Indfald. Han havde andraget om at maatte skrive sit Program paa Dansk og som Grund anført, at Geognosi var en ung Videnskab, der endnu manglede fast Terminologi. Faget var opstaaet mere ved Bjergværkskoler end ved Universiteter, og det havde benyttet de paa det lokale Sted af Arbejderne anvendte Udtryk for de enkelte Dannelser; den Litteratur, hvori det behandlede, var sjælden bleven skrevet paa Latin, og hvis nu et Skrift om de danske Forhold blev skrevet paa dette Sprog, maatte der om saa velkendte Dannelser som Ahl, Moler og lign. formes latinske Gloser, hvorved Fremstillingen let vilde faa et latterligt Skær. Et Skrift paa Latin vilde kun blive læst af faa

¹) JOHNSTRUPS Indledning til FORCHHAMMER: Almeenfattelige Afhandlinger og Foredrag 1869. KR. RØRDAM, 1914: Studier over udvalgte Emner af den kemiske Geologi I—II. VICTOR MADSENS Fremstilling af den danske Geologis Historie i DANIEL BRUUN, 1919: Danmark, Land og Folk I, 87 ff.

Læsere, og især vilde det ikke naa ud til dem, for hvem det netop havde Interesse. Universitets-Kommissionen gav da ogsaa Til-ladelse til, at dette Program maatte udgaa paa Dansk, men iøvrigt skulde den gamle Regel vedblive at gælde, saa at Professorerne maatte vælge Emner, der kunde faa latinsk Form. Den Tale, som Universitetets Rektor holdt ved Festen, var da ogsaa paa Latin, og den hele Handling havde sin vanlige latinske Gang¹⁾.

Men ogsaa paa en anden Maade end ved Sproget traadte FORCHHAMMER fuldkommen ind i rent danske Omgivelser. Han ægtede den 29. Maj 1826 LOUISE CHRISTIANE FUGL, en Datter af Cancelli-raad, Landsoverretsprokurator U. N. FUGL. Hans Ægteskab med den smukke, unge Pige (hendes Portræt er malet af ECKERSBERG) blev lykkeligt, ogsaa derved, at der blev født Ægtefællerne en Søn JOHANNES (20/3 1827). Senere fødtes der to Børn, en Søn og derpaa en Pige, men ved disse Fødsler var Hustruen bleven svag og lidende; Landophold paa forskellige Steder hjalp hende ikke, hun døde paa Frederiks Hospital (7/8 1830); den yngste Søn var da allerede gaaet bort. Halvandet Aar senere ægtede FORCHHAMMER (19/12 1832) sin afdøde Hustrus meget yngre Halvsøster EMILIE MARIANE FUGL. Dette Ægteskab blev barnløst, og hans lille Datter ANNA døde allerede 1837. Saaledes blev Sønnen JOHANNES den eneste Repræsentant for det yngre Slægtled, naar da ikke unge Slægtninge for kortere eller længere Tid optoges i Kredsen. Der var en ret rummelig Bolig i Professorgaarden, og Enkefru FUGL flyttede nogen Tid efter sin Mands Død ind i et af Kamrene, medens et andet blev givet til hendes gamle trofaste Pige KAREN. Gæst i en stor Del af Aaret var endvidere Stiftsdame Frøken ANTONIE V. THUN, Fru EMILIES Veninde fra Ungdomsaarene. Under disse Forhold var det rimeligt, at Sønnen JOHANNES sluttede sig nøje til Familier, der havde jævnaaldrende Børn, tilmed da der i Hjemmet sjælden lød Musik. FORCHHAMMER havde ikke Sans derfor, medens Sønnen var musikalsk og dyrkede sin gode Sangstemme, som han ofte lod høre i den prægtige Trappe-Opgang, den, der nu fører op til den zoologiske Studiesamling.

Den venlige og ligefremme Tone, der altid fra FORCHHAMMERS Side raadede i Forholdet til de studerende, og det Humør, der var betegnende for Samværet paa de mange Ekskursioner, vidnede klart om, at Professoren godt forstod Ungdommens Tankegang. At han ogsaa kunde sætte sig ind i, hvad der havde Interesse for et Barn,

¹⁾ H. P. SELMER, 1835: Akademiske Tidender, 3die Aargang, S. 506 ff.

vil man faa et Indtryk af ved at læse et Brev, som han 1837 fra London skrev til sin 10aarige Søn: »Jeg har gjort flere Ture sammen med Magister MARTIN HAMMERICH i en Slags Vogne, som man kalder Omnibus, Du kan nok oversætte for Moder, hvad dette mener; disse Omnibus, hvis Navn hyppigen forkortes til -bus, ere lange Kasser, som hviler paa 4 Hjul, hvor 12 Personer kunne sidde, og som kjøre igennem hele London, som altid er paa Gaden, og hvor man for en lang eller kort Tour betaler 6 pence, hvilket omtrent er 20 Skilling dansk«. Fra den ene Ende af London til den anden — fortsætter han videre — er næsten ligesaa langt som fra Lyngby til Kjøbenhavn. En Dampvogn, der trækker Vogne med Passagerer efter sig, løber paa en Bro med Buer ovenover Londons Huse, en saadan vilde paa en halv Time køre saa langt som ud til Donse.

Fra de hjemlige Forhold vender jeg mig til en Fremstilling af FORCHHAMMERS Virksomhed i det offentlige Livs Tjeneste.

Aartiet efter 1820 var en mærkelig Grødetid indenfor de tekniske og naturvidenskabelige Fag. Der var indtraadt en fuldstændig Forandring i Opfattelsen af Videnskabens Betydning for det praktiske Liv. Man havde erkendt, at nye Omraader stod Menneskene aabne, og at ingen burde forsømme at delagtiggøre sig i den nye Viden. Oprettelsen af Polyteknisk Lærestanstalt og den Tilslutning, den fandt, var et Vidnesbyrd derom; klart talte ogsaa den Iver, hvormed Lærerne i de nyoprettede Læreposter blev raadspurgte om Vejledning. Det kunde spaa om den Tid, der indtraadte hundrede Aar senere, da baade Staten og private Foreninger ansaa det for at tjene Offentlighedens Tarv at ansætte »Konsulenter« i talrige Fag.

Anstalten i Studiestræde var dog ikke den første Bebuder af det forandrede Syn paa Videnskaben. Allerede den 27. Februar 1824 havde H. C. ØRSTED faaet stiftet »Selskabet for Naturlærens Udbredelse«, og han vedblev til sin Død at være Sjælen i dets Virksomhed. Det havde ikke Videnskabens Fremme til sit direkte Formaal; hvad det stræbte efter, var at udbrede Kundskab om de eksperimentelle Videnskaber, ganske særlig saaledes, at de blev nyttige for det praktiske Liv; ogsaa Naturhistorie kunde gaa ind under Selskabets Rammer, dog kun naar Undersøgelserne havde økonomisk eller teknologisk Interesse. Saaledes var der af Selskabet bestemt taget Hensyn til det praktiske Liv, og de Baner, som det fulgte, var væsentlig ved Foredrag og vejledende Forklaringer, holdte i Provinsen eller i Hovedstaden, at udbrede Kendskab til tekniske

Fag i saa vide Kredse som mulig. Selskabet ydede, da Læreanstalten stiftedes, et aarligt Bidrag til dens Virksomhed. Delvis havde den gjort Selskabet overflødig; men det arbejdede trøstigt og udholdende videre og virkede for de Kredse og i de Fag, i hvilke Kundskaber syntes mest nødvendige¹⁾.

FORCHHAMMERS Lærergerning udstrakte sig videre end til Universitetet og Læreanstalten; han var saaledes Lærer ved den kgl. militære Højskole 1830—34 og Landkadetakademiets Lærer i Fysik og Kemi 1835—46.

Mangen Foredragsrække holdt i »Selskabet for Naturlærens Udbredelse« maa sikkert betragtes som Undervisningstimer. Hans Foredrag over uorganisk Kemi havde i Vinteren 1824—25 120 Deltagere. Men netop paa samme Maade virkede talrige af de Foredrag, som han holdt i Foreninger, hvad enten disse rummede bestemte Fagkredse, eller Foreningen alene havde vundet Tilslutning ved Medlemmernes almindelige Trang til udvidet Kundskab. — Altid var FORCHHAMMER villig til at efterkomme Anmodning om Foredrag, og det synes at have været forholdsvis sjældent, at det samme Foredrag af ham gentoges, selv om der var Enkeltheder og Ideer, som han vendte tilbage til og sammenknyttede med det nye Stof, han optog til Behandling.

Blandt dem, der i 1845 dimitteredes til Universitetet, var JOSEPH MICHAELSEN, senere Postmester i Slagelse og bekendt ved sine politiske Forbindelser og sit fortjenstfulde Arbejde for at skabe en Verdenspostforening. Han skriver i sine Erindringer, at han ved Anden Eksamen fik Udmærkelse hos to Professorer i Filosofi »uden at have nogen Forestilling om, hvad Filosofi var«. Han er i det Hele kritisk stemt overfor Universitetets Undervisning. »Blandt Forelæsningerne« — siger han videre — »var dog en Undtagelse, og det en meget indgribende. Det var Professor FORCHHAMMERS Forelæsninger over Geologi, der aabnede Udsigt til en hel ny Verden og mere end noget andet har hjulpet til at udvide den snævre Synskreds, indenfor hvilken Skolen og Livet hidtil havde holdt mig. FORCHHAMMER havde bevaret en fremmed Accent. Dertil kom, at hans Organ var slet og hans Udtale slæbende. Som det var igaar, husker jeg, da den undersætsige, koparrede²⁾ Mand med Hovedet paa Sned begyndte sin første Forelæsning med et M-i-n-e H-e-r-r-r-r-

¹⁾ M. C. HARDING, 1924: Selskabet for Naturlærens Udbredelse.

²⁾ Dette er næppe rigtigt, og andetsteds finder jeg ikke dette nævnt; mulig har en Ejenommelighed ved Hudfarven fremkaldt denne Forestilling.

trukket ud i det uendelige og med en overrasket jublende Latter fra Tilhørerne. FORCHHAMMER maa have været vant til det. Uden at ænse denne Forsyndelse baade mod Respekten og god Tone fortsatte han sit Foredrag, trak snart Tilhørerne saaledes med sig, at de hang ved de samme Læber, ad hvilke de for et Øjeblik siden havde let. Og ikke blot for mig, men sikkert for mange af os, blev dette indledende Foredrag virkelig indledende til noget nyt og større, end vi før havde kendt. I sin Skildring¹⁾ fremhæver MICHAELSEN yderligere, hvor lidt der i Datidens latinske Skoler toges Hensyn til det praktiske Livs Tarv. Fysik og Astronomi var Fag ved Anden Eksamen, men om Geologi og Botanik havde Studenterne intet erfaret. JAP. STEENSTRUP udtaler netop paa dette Tidspunkt om Undervisningen i Sorø Skole: »Jeg skal læse Zoologi i Skolen eller Mineralogi eller Botanik, kort, hvad jeg selv vil, men kun een Time om Ugen i hver Klasse med Elever, som jeg kun ser den ene Time, og uden at Eleverne skulle examineres deri til nogen Examen²⁾. Man kan forstaa, hvor overraskende det maatte føles, naar FORCHHAMMER fra sit høje geologiske Standpunkt kastede Blikket ud over Jordens Tilblivelse og Omdannelse gennem Tiderne.

Det er fortalt, hvor let FORCHHAMMER formede sin Tales Bygning, og hvor rent og smukt Sproget klang i hans Skrifter. Om Sproget, saaledes som det lød fra hans Læber, kan man sige, at det havde nogle Ejendommeligheder, Vokalerne kunde være rungende, Konsonanterne lyde skarpe eller mere rullende, end det sædvanlig hørtes, men store var disse Afvigelser ikke. Hvad der derimod var egent for ham, var en vis syngende Tone, som ogsaa Udlændinge kunde studse ved, men som man hurtigt vænnede sig til og hørte uden Mishag.

Da FORCHHAMMER i 1834—35 havde udgivet den første Del af sin Lærebog i uorganisk Kemi, skrev den unge polytekniske Kandidat VIGGO ROTHE (den senere Jernbanedirektør) en Kritik af Bogen i »Maanedsskrift for Litteratur«, som unægtelig maatte kaldes ret skarp, ikke fordi den bestred Forfatterens store Dygtighed og Talent, men fordi Bogen ikke havde søgt at gøre Faget lettere tilgængeligt, — den burde have søgt fra de Emner, der ikke frembød særlige Vanskeligheder, at gaa over til de dunklere og mere sammensatte Opgaver. ROTHE udtaler senere³⁾: »Da jeg havde kritiseret og

¹⁾ JOSEPH MICHAELSEN, 1890: Fra min Samtid. I. S. 35 f.

²⁾ JOHS. STEENSTRUP, 1914: Japetus Steenstrups i Ungdomsaarene. Mindeskrift i Anledning af Hundreedaaret for Japetus Steenstrups Fødsel. Første Hovedbind, S. 42.

³⁾ VIGGO ROTHE, 1888: Mit Livs Erindringer I. S. 61 f.

dadlet forskellige Ting deri — uden Tvivl paa en noget umoden Maade. — blev FORCHHAMMER vred og viste mig dette paa flere Maader, men da jeg iøvrigt elskede og agtede FORCHHAMMER, der havde vist mig megen Venlighed, blev jeg ulykkelig herover, og jeg gik til ham og udtalte mig aabent for ham, hvorved Sagen udjævnedes; og det gamle, gode Forhold mellem os efterhaanden vendte tilbage«. Denne Episode hidsættes her, da den er lige hædrende for begge Mænd, og da den viser, at FORCHHAMMER var let tilgængelig for Forsonlighed, hvorpaa andre Eksempler i det følgende vil blive fremdragne.

Men derpaa vender jeg mig til selve »Kemien«, hvoraf det afsluttende Bind udkom 1842; det bar Titlen »Lærebog i Stoffernes almindelige Kemi«. STEENSTRUP, som var bleven bekendt med den, skriver til FORCHHAMMER: »saa vidt jeg hidtil har set den, huer den mig aldeles«; de sidste Ord understreger han og tilføjer: »jeg formoder, at lignende Dom om Formen ikke er uden al Betydning«, og FORCHHAMMER skriver: »Deres Dom over min Kemi er mig overordentlig vigtig og dobbelt kjær, da jeg ellers ikke hører noget om den, undtagen at REITZEL er tilfreds med Salget, som ikke er noget daarligt Tegn« (16/8. 1842). Allerede ROTHE havde udtalt, at Bogen ved sit Liv i Fremstillingen hævede sig over de ellers ofte tørre kemiske Haandbøger; nu er det vist almindelig erkendt, at den var i en sjælden Grad vellykket.

FORCHHAMMER var ikke blot en af de mest ansete, men ogsaa en af de mest yndede Lærere ved de offentlige Anstalter. Han var endvidere skattet som Foredragsholder i Foreninger eller ved Møder, og han forstod at afpasse sit Foredrag efter de forskellige Kredse, han talte til. Naar NIELS HEMMINGSEN opnaaede Betegnelsen »Danmarks almindelige Lærer«, kan man med en vis Ret tildele FORCHHAMMER en lignende berømmende Titel, selv om Emnerne for de to Videnskabsmænd og Fortolkere var saa vidt forskellige. Jeg hidsætter til Belysning af FORCHHAMMERS omfattende Virksomhed Udtalelser af ham i Breve til Sønnen. »Jeg har været med Polyteknikerne borte i en 8 Dage, nemlig til Møen, Holmegaard, Faxe. Disse Rejser plejer, som du véd, altid at være meget morsomme, og hvis jeg ikke husker fejl, har Du selv en Gang været med. De unge Mennesker benytter Lejligheden til at lære noget ved Autopsie, som saa er meget godt. Denne Gang var det maaske udelukkende Mechanikere« (29/8 1853). — »Jeg holder i denne Vinter (1853—54) en Del Forelæsninger af populær Tilsnit. En Række for Officers-

klubben, som er besøgt af 150 Tilhørere, saa at jeg har maattet træffe ganske overordentlige Foranstaltninger for at skaffe Plads til dem i mit Auditorium. Ogsaa i Industriforeningen har jeg holdt Forelæsninger over Metallerne, som ligeledes synes at behage. Jeg har 5—600 Tilhørere. I det næsten indsovede skandinaviske Selskab har jeg holdt et Foredrag, saa at Du ser, at jeg i denne Retning har Beskæftigelse og Tilfredsstillelse i høj Grad. Med mine egentlige videnskabelige Arbejder gaar det frem, men ikkun langsomt«. — Samtidig udtaler han de sande Ord: »Jeg lider ikke af Mangel paa Stof til Bearbejdelse, Overflødigheden kan ogsaa være en Hindring« (12/11 1853).

Som Slutning paa denne Skildring af FORCHHAMMER som Lærer hidsætter jeg, hvad den Kollega af ham, der har skrevet Polyteknisk Lærestalts Historie, udtaler: »han var en kraftig og livlig Personlighed, hvis vækkende og interessante Foredrag tiltalte enhver, som først fik vænnet sig til hans Tales ejendommelige Tonefald; han forstod Ungdommens friske Liv, men forlangte ogsaa dens alvorlige Arbejde; derfor var han for alle, især paa Lærestaltens Ekskursioner, baade en trofast Kammerat og en fortrinlig Vejleder¹⁾. —

Staten og de offentlige Myndigheder maatte ofte søge Bistand i FORCHHAMMERS rige Viden og hans praktiske Indsigt, saaledes da det gjaldt Saltværket i Oldesloe og Benyttelsen af Gibsbjerget i Segeberg. Han afgav til Staten en Betænkning om Behandlingen af Klitterne i Jylland, og han kunde advare Regeringen imod Tanken om at uddrage brugbart Jern af Hedernes Myremalm, om end det ad denne Vej vundne Jern havde tilfredsstillet vore Forfædre; Tilvirkningen vilde desuden være for kostbar. Københavns Kommune søgte hans Bistand ved Indretningen af Gasbelysning og ved Ordningen af Vandforsyning. Sammen med Lægen O. L. BANG stiftede han Rosenborg Brøndkuranstalt og var dens Leder lige til sin Død.

En Brevveksling med Lektor Japetus Steenstrup i Sorø.

I den Erklæring, som FORCHHAMMER afgav i Anledning af STEENSTRUPS Ansøgning om at blive ansat som Lektor i Sorø, udtalte han, at han omtrent i ti Aar, siden STEENSTRUP blev Student, havde

¹⁾ ADOLPH STEEN: Den polytekniske Lærestalts første halvhundredte Aar. 1829—1879. S. 54.

fulgt hans videnskabelige Virksomhed med Interesse og kunde udtale, at han i Geognosi og Mineralogi allerede i mange Aar havde staaet selvstændig og aandelig uafhængig. Ikke blot hans Arbejde over Naaletræerne i Moser havde vist hans videnskabelige Dygtighed, men han havde under sin Rejse paa Island gjort en saa stor Mængde vigtige Iagttagelser, at man med Bestemthed kunde forudsige, at Offentliggørelsen af dem vilde vække Opsigt. De nye Mineraler, han havde bragt med sig tilbage, og deres Udvikling var Genstand for et Arbejde, som han i Forening med ham selv (FORCHHAMMER) om føje Tid vilde udgive, og hvortil Forarbejderne var fuldendte. Det mineralogiske Museum skyldte STEENSTRUP meget rige Samlinger, som han havde overladt Museet og som beviste hans Evne til at samle¹).

Fra det Tidsrum (1841—46), da STEENSTRUP virkede som Lektor i Sorø, er der bevaret en ret omfattende Samling af Breve fra de to Videnskabsmænd. Et Hovedtræk ved denne Brevveksling er dens afgjort saglige Karakter; den rummer ikke stærkt personlige Udtalelser eller Domme. Dette skyldes især FORCHHAMMERS ligevægtige Sind, medens Lektoren kunde være — som han en Gang af den ældre Ven bliver betegnet — »et Brushoved«. Men her bør der dog ogsaa peges paa et andet Synspunkt. Den saglige Karakter præger nemlig ikke alene FORCHHAMMERS Breve til STEENSTRUP, men hans Korrespondance i Almindelighed. Der er jævnlig til FORCHHAMMER knyttet Tillægsordet »den livlige«²), og dette er jo fuldt berettiget, thi netop ved denne Egenskab blev hans Foredrag saa tiltalende og hans fordringsløse Omgang med de unge saa vindende. Men jeg tvivler om, at man paa Grundlag af hans Breve vilde give ham denne Betegnelse, naar da Brevene til de allernærmeste i Familien undtages. Dette stod i Forbindelse med en anden Ejendommelighed; han vilde ikke være bundet af nogen tilfældig Ytring, der maaske endda var løsrevet af sin Sammenhæng; han var sky for at udtale nogen Bedømmelse, som han ikke ved Pligt var bundet til at afgive. Derfor træffer man næsten aldrig i hans Breve bedømmende Udtalelser om andre Naturforskere, derfor lader han saa ofte det første Bogstav i et Navn træde i dettes Sted, og derfor er han tilbøjelig til at tilføje »ikke mine Ord igen«. — Man kan kalde dette Forbeholdenhed, men det bundede i hans Stræben efter

¹) JOHS. STEENSTRUP, 1914: Jap. Steenstrup i Ungdomsaarene. Mindeskrift for Japetus Steenstrup. Første Halvbind, S. 39.

²) J. L. USSING, 1906: Af mit Levned. S. 139. — ADOLPH STEEN: I. c.

at være fuldt ærlig, og denne Egenskab vil ingen kunne nægte ham. Derfor udrettede han saa meget og vandt saa let Tilslutning fra de unges Side.

Den foran givne Karakteristik passer imidlertid slet ikke paa den første Gruppe af Breve, som her meddeles, og som fra begge Mænds Side netop har en personlig Kolorit. Anledningen dertil er Forholdene ved Sorø Akademi og Skole. De blandede Formaal, som denne Institution skulde virke for, blev i ringe Grad fyldestgjorte, og Grunden var det mangelfulde økonomiske Grundlag eller rettere: den uheldige Anvendelse af de Midler, der fandtes. Dertil kom, at Anstaltens »Direktion« viste en Svaghed, der førte til megen Sløvhed i Undervisningen og til Mangel paa Disciplin. STEENSTRUP havde fra første Færd klaget over disse Forhold, derfor faar hans Breve en Underbund af Misfornøjelse, ja, der kan i enkelte Udtalelser mærkes en dirrende Harme. Men lærerigt er det da at se FORCHHAMMER som den vejledende og formanende, hvad der har særlig Værdi, fordi han i sin Brevveksling med andre kun sjælden fremsætter Udtalelser, der giver hans Sinds og Gemyts dybeste Bund og hans Opfattelse af de menneskelige Pligter indenfor Samfundet.

Saaledes skriver FORCHHAMMER d. 10. Marts 1842: »Naar jeg ser hen til den Række af Breve, som De har tilskrevet mig og som henligger ubesvarede, føler jeg mig skrækkelig ilde tilmode, og hvor besynderligt det endog maa forekomme Dem, maa jeg til min Undskyldning sige, at det egentlig er, fordi jeg holder saa meget af Dem, at jeg i Maaneder ikke er kommen til at faa et Brev færdigt. Breve til ligegyldige Mennesker fejes af med stor Lethed, til Dem vilde jeg skrive med større Samling og Rolighed, og da jeg nu i denne Vinter er mere end usædvanlig plaget af Forretninger, har jeg bestandigen opsat Brevskrivningen fra den ene Dag til den anden og fra en Uge til den næste, indtil vi ere komne temmelig langt ind i 1842. Da jeg nu idag har den første frie Time i Anledning af et sluttet Kollegium, skal den være Deres. . . . De kan tro mig, kjære STEENSTRUP, at vi [i Anledning af de modtagne Nytaarsønsker] ønske Dem det samme, og at vi meget hyppig tale om Dem. Deres bittre Klager over Sorø bedrøve mig, men omendskjønt jeg tror dem for største Delen grundede, kan jeg dog ikke være enig med Dem, kjære Ven, i den Modløshed og nedbøjede Stemning, som synes at have betaget Dem. Vi ere sjældent Herrer over den Stilling, hvori

vi komme i Livet, men vi kunne altid optage vore ydre Forhold og forandre dem efter vor indre Stemning. Der ligger en dyb og frugtbar Sandhed i de bibelske Ord, som jeg vil hidsætte paa Tysk, da jeg saaledes har lært dem: »denen, die Gott fürchten, wird alles zum Besten dienen«, og den dygtige Mand viser sin Kraft og Dygtighed netop derved, at han under bestaaende uheldige Forhold dog forstaar at udrette noget. Forholdene maatte være i en Grad uheldige, som jeg næppe kan tænke mig, hvis det ikke skulde være muligt, og jeg anser det som aldeles umuligt, at Forholde skulde existere, hvori man ikke kan udvikle sig selv. Jeg skriver dette ikke i Anledning af Deres Klager til mig, jeg ønsker, at De vil blive ved at meddele mig Deres Lidelser, men jeg hører fra alle Sider Deres Klager omtalte, og det er ikke godt. Der gives ikke noget mere ydmygende end at være Gjenstand for Folks Medlidenhed, og man bliver det, naar man ideligen klager. Jeg mener derimod ikke, at De skal lade Fornærmelser hengaa, og navnlig, at De skulde lide det sidste Angreb uden at faa den behørig Op-
rejsning¹). Paa ingen Maade, jeg vilde i dette Tilfælde raade Dem til ikke at eftergive det Ringeste, men paastaa de skyldige straffet. Jeg vil tilstaa Dem, at denne sidste Affære, da jeg hørte den igaar, oprørte mig i den Grad, at jeg havde fattet den Beslutning at rejse paa den Dag ned til Sorø for at erfare, hvorledes De havde det. Men da nærmere Overlæg viste mig denne Plans Udførlighed, betænkte jeg, at jeg strax vilde skrive idag. Men nu vil jeg slutte min Prædiken og bede Dem, kjære Ven, endeligen ikke at blive vred, fordi min Interesse for Dem maatte have ført mig for vidt«. Herpaa svarede Lektoren med omgaaende Post i et udførligt Brev, hvori han bl. a. udtaler: »Kjæreste Hr. Professor! Aldrig saa snart har jeg i dette Øjeblik gjennemlæst Deres Brev, førend jeg sætter mig til at besvare det, da det tiltaler mig fra saa mangfoldige Sider. Det gjorde mig meget ondt at læse enkelte Afsnit af det, jeg mener navnlig det om min Utilfredshed med Sorø. Det var dog ikke Deres Ord, der stødte mig, nej, nej langt fra, kjære Ven!, for dem være De hjertelig takket, men det var den Omstændighed, at jeg ikke havde skrevet til Dem siden Nytaarstid omtrent (hvilket af Brevet blev mig klart), altsaa ikke efter at jeg saa voldsomt havde expectoreret mig — og som jeg ved, ikke uden Virkning — i det akade-

¹) Nogle Studerende havde udenfor STEENSTRUPS private Bolig ved en Demonstration givet deres Mishag tilkende i Anledning af, at han som Tilsynshavende ved en Eksamen havde grebet en Studerende i Snyderi og angivet og paataalt dette.

miske Raad, altsaa heller ikke efter at større Rolighed indfandt sig i mit Sind som en Følge af, at jeg nu intet skjulede for mine Medcolleger, at jeg nu havde sagt dem min Misfornøjelse med det Hele . . . Gud ske Lov, at jeg har i mine huslige Omgivelser Modvægten mod alt dette akademiske Uvæsen, ellers opgav jeg Stillingen med alle dens Herligheder og Rettigheder . . . Hvad angaar den Medlidenhed, som jeg skulde være Gjenstand for, da har den for en Del forundret mig. Jeg har klaget til Enkelte og klager endnu til disse, og disses Medlidenhed kan jeg gjerne taale, skjønt jeg dermed ikke vil sige, at jeg ønsker den, men derved kun ønsker, at disse Enkelte kunne vide, at om jeg engang gjør et eller andet usædvanligt Skridt, at da er der Grunde til det.

Den ivrigste Modstander af Tanken om Adskillelsen af Akademi og Skole, som var næsten alle Læreres Ønske, og som ogsaa skulde sejre, var Professor PEDER HJORT. STEENSTRUP havde ofte bekæmpet ham, og tilsidst skrev han under sit Navn en Artikel i »Dagen«, hvori han godtgjorde den fuldkomne Urigtighed af en Række af HJORT fremsatte Paastande. FORCHHAMMER tilskrev ham i Anledning af denne Ende paa Striden: »Jeg synes, De er gaaet derfra ikke blot med Sejren, men ogsaa med Hæder¹⁾).

For de to Venner var det naturligvis en Glæde at kunne give Meddelelser om nye Undersøgelser eller Fund. Saaledes fortæller Professoren (2/11 1842): »Jeg har opdaget Skrivekridt i det nordlige Sjælland 3 Mil VSV. for Donse ved Stenløse ikke meget langt fra Græse« (STEENSTRUPS jævnlige Opholdssted om Sommeren). —

Den 2. Januar 1842 skriver FORCHHAMMER: »Det vil interessere Dem uden Tvivl ligesaa meget som mig at vide, at vi fandt et stort Parti Grønsand faststaaende her i Sjælland. Jeg fik de første Prøver for omtrent 14 Dage siden og benyttede det milde Vejr i Slutningen af December til en lille geognostisk Tour; det findes i Nærheden af Kjøge mellem Saltholmskalken og Skrivekridtet. Terrænet er fuldt af Forsteninger og bliver sikkert en af vore interessanteste Formationer«. — I sit Svar udbryder STEENSTRUP: »Grønsandet faststaaende! Det havde jeg ikke troet saa snart bragt til det Faktiske. Kun eengang havde jeg en saadan Formodning, idet jeg paa den ene Kant af Amager fandt saa mange Grønsandsstene liggende i Stranden. Faar jeg ikke engang den nærmere Angivelse

¹⁾ JOHS. STEENSTRUP, 1914: Japetus Steenstrup i Ungdomsaarene. Mindeskrift S. 45.

af Lokaliteten? Det er overmaade interessant! Saa var vel dog LASSENS talrige løse Forsteninger fra Kjøgeegnen fra den faste Grønsand?« (4/1 1843)¹⁾. Herpaa lød Svaret: »Grønsandet findes i Lellinge Skov $\frac{1}{2}$ Mil V. for Kjøge, paa begge Sider af Aaen. Det er utroligt rigt paa Forsteninger. Jeg har af det faststaaende som af de løse Brudstykker, som findes i det nordvestlige Sjælland, allerede henved 50 Arter, mest Univalver. Det synes at stemme bedre med den tyske Pläner end med det bornholmske og skaanske Grønsand« (17/1 1843).

Ledsaget af to af sine »Realister« drager STEENSTRUP i Ferien ved Store Bededag paa en Udflugt til Stevns og Fakse, og han giver i et Brev til FORCHHAMMER en Beretning om Udflugten og de Undersøgelser, han fik Lejlighed til at gøre, saaledes om Grønsandets Lighed med de svenske Formationer baade i Udseende og de indeholdte Forsteninger; dog har han Betænkelighed ved de Slutninger, som kunde drages deraf; af det hjembragte kan FORCHHAMMER naturligvis udtage alt, hvad der maatte være »unica« (4/5 1843).

En Ytring i et af STEENSTRUPS Breve, som FORCHHAMMER misforstod, gav Anledning til Udtalelser, der i flere Henseender er oplysende.

STEENSTRUP havde sendt FORCHHAMMER sit Sorø-Program om »Generationsvexlen« med en Undskyldning: »De bedes venligt modtage det, skjønt af zoologisk Indhold, hvo véd, hvad De i en ledig Stund kan faa i Sinde«. FORCHHAMMER havde glædet sig over den Lykke, som dette Arbejde gjorde ogsaa udenfor vort Lands Grænser, og STEENSTRUP udtaler: »Min Glæde over, at Generationsvexlen skikker sig saa godt i Udlandet, er naturligvis stor; jeg havde haabet at kunne sende en Broder til ham ud i Verden i dette Efteraar, men Islands Vulkaner, Jøkler, Svovl og Surturbrand har nu trukket mig saa stærkt ind, at mit Arbejde for det første kun gaar ud over den uorganiske Natur« (21/8 1843).

Et halvt Aar senere meddeler STEENSTRUP (Februar 1844), at han har lovet at skrive et Program til Kongens Fødselsdag og ved at paatage sig denne Pligt »bliver jeg vel med Guds Hjælp friet for en Sten, som længe har trykket mig, og bliver da saa lettet, at jeg kan blive Geognost og Geolog igen. Kunde det lykkes mig,

¹⁾ N. C. N. LASSEN, der ved sin Død 1857 var Adjunkt i Roskilde, efterlod sig en Samling af Forsteninger.

saa vilde jeg føre en Udryddelseskrig mod Hermaphroditerne og deres Tilhængere. Men Krigstilberedelserne maa kun mine allierede Magter vide«.

Disse Ord maa FORCHHAMMER have misforstaaet, som om Genstanden for STEENSTRUPS Undersøgelser var Oldtidens Forestilling om menneskelige Skikkelser af tvekønnet Art, eller han har formodet, at STEENSTRUP overførte dette Begreb paa aandelige Forhold. Han spørger: »Mener De K. med Hermaphroditerne, der skulle udryddes? Jeg kan ikke have noget mod denne Beslutning, men man kan næsten overlade disse Ephemeræ til deres korte Liv«. STEENSTRUP skriver (27/2 1844): »Nej, med Hermaphroditerne mentes dog noget andet, noget helt andet, de historiske, de saakaldte virkelige, som dog ikke ere til, men som have dog været til i alle Naturforskeres Hoveder i et Par Aarhundreder og følgelig ikke saa lige kunne kaldes »Døgnvæsener«.

Af STEENSTRUPS Ytring om FORCHHAMMERS Stilling til Zoologien kan maaske udledes et Ønske om, at han i stærkere Grad vilde føle Interesse for dette Fag. Lektoren blev af ham stadig betragtet som Geolog, uagtet han havde skrevet flere Afhandlinger om Emner fra andre af Naturvidenskabens Omraader. Han har mulig — i Lighed med den af Geologer oftere udtalte Kritik — følt, at FORCHHAMMER, naar han fastslog de forskellige Aflejringers Tid, for lidt tog Hensyn til den af Zoologien (Palæontologien) givne Vejledning¹).

Man kan undre sig over, hvad der har bragt FORCHHAMMER til at sætte STEENSTRUPS stærke Udtalelser mod Hermaphroditismen i Forbindelse med FR. KLEES Bog »Syndfloden« (1842); at det er denne Forfatter, der sigtes til ved det benyttede K, fremgaar klart af Udtalelsens Indhold og af FORCHHAMMERS i et Brev af 2. Nov. 1842 lejlighedsvis henkastede Bemærkning »KLEE er en Sværmer uden Klarhed; dette mellem os«.

I KLEES ret omfattende Bog findes mange vidunderlige Ting omtalte, Skabninger der synes samtidigt at tilhøre forskellige Naturriger eller danne Overgang fra Sten til Planter eller til Dyr o. s. v., men Tvekønnethed synes ikke at være nævnt. FORCHHAMMER og

¹) VICTOR MADSEN i DANIEL BRUUN, 1919: Danmark, Land og Folk I, 87. — Der er ogsaa den Forskel paa de to Forskeres videnskabelige Omraader, at FORCHHAMMER næsten aldrig kommer ind paa Videnskabens tidligere Historie — i alt Fald kun paa Grundlag af selvstændige Studier, og ikke heller ved Hjælp af historiske Kilder søger Oplysninger om tidligere Jordbundsforhold eller Hændelser af geognostisk Natur. (Den i Samlinger til jydsk Historie og Topografi II, 1868—69 offentliggjorte Fortegnelse over ældre Jordskælv var skrevet af STEENSTRUP i hans yngre Aar og overladt FORCHHAMMER til Benyttelse, saaledes som det ogsaa er angivet).

hans Undersøgelser bliver paa Snese af Steder omtalt med den dybeste Beundring, og derfor kunde han ønske, at den fældende Dom blev udtalt af andre. STEENSTRUP saa sikkert med samme Velvilje paa den flittige og paa andre Omraader kyndige Forfatter uagtet hans vildfarende Forsøg, men han ytrer dog: »jeg kan ikke blive ret klog paa Manden eller Bogen« (20/10 1842). — Iøvrigt laa der i Offentliggørelsen af KLÆES Bog et Vidnesbyrd om den Interesse for geognostiske Emner, som FORCHHAMMER ved sine Undersøgelser og Foredrag havde vakt i vide Kredse af Befolkningen.

De forskellige Teorier om Omvæltninger, som Jordens Overflade skulde være undergaaet, inden den fik sin nuværende Skikkelse, maatte ofte blive omtalt i de to Forskeres Breve. Der var paa den Tid udkommet et Værk, der behandlede Jordens Udvikling ud fra et helt nyt Synspunkt, og som i Virkeligheden kom til at omforme Geologien, nemlig CHARLES LYELLS »Principles of Geology« (3 Bind, 1830—1833). Heri blev det hævdet, at de Fænomener, som havde medført Forandringerne i Jordoverfladen, var de samme som de, vi ser i Virksomhed i vor Tid. Storme, Bølgeslag, Tidevande vil nødvendigvis ved deres uophørlige Angreb forandre Kysternes Lini-er saa vel som deres indre Bygning; den Beklædning af Planter, som de bærer, vil af de samme Grunde undergaa Ændringer, hvortil muligvis ogsaa forandrede klimatiske Forhold vil bidrage, saa at Landets Værn bliver sønderbrudt. Kun maatte man i Stedet for det Tidsrum af nogle Tusind Aar, hvormed man plejede at regne, sætte Millioner af Aar. Det er bleven udtalt, at FORCHHAMMER paa et tidligt Tidspunkt var bleven paavirket af LYELLS Lære¹⁾. Denne Opfattelse maa vække Forundring, da den danske Geolog netop antager store Omvæltninger i flere ældre Jordperioder²⁾. Udtalelsen maa da vistnok forstaas saaledes, at FORCHHAMMER tidligt havde taget Lære af LYELLS Paavisning af, at det gælder om at være opmærksom paa alle de smaa Ændringer, der som samlet Sum, naar Tiden er moden dertil, har frembragt den store Forandring.

Amerikaneren LOUIS AGASSIZ, der var født i Schweiz, havde (1840) paa Grundlag af sit Kendskab til Alpernes Naturforhold opstillet den nu fastslaaede Lære, at store Dele af Verden havde gennemgaaet

¹⁾ C. E. CARSTEN l. c. S. 306.

²⁾ VICTOR MADSEN l. c. 1, S. 88: Det er ejendommeligt at bemærke, hvor ringe Indflydelse LYELL har haft paa FORCHHAMMER.

en Istid, der var fremkaldt ved en Forværring af Klimaet; han fandt i mange af Europas Lande Spor af en saadan Istid i de Jordformationer, som Gletscherne havde efterladt sig (Morænerne). Om Forholdene i Nordeuropa opstillede LYELL (1840) en anden Teori («Drift-Teorien»); han mente, at det var uhyre Isflager, som under en Kuldeperiode havde ført de utallige større og mindre Sten ned over Mellemeuropa, der dengang laa under Havets Overflade. I et Brev (1/9 1843) skrev FORCHHAMMER: »Jo mere jeg tænker over Jøklernes Fremskriden, des mindre behager AGASSIZ's Teori mig. Saa meget forekommer mig, at hans Modstandere have bevist, at Jøklerne ogsaa skride frem om Vinteren og at ikkun Jøklernes Overflade indtil en temmelig ringe Dybde er porøs. Dermed, synes jeg, falder AGASSIZ's Teori om deres Fremskriden. Men der er heller ingen anden, som jeg synes er antagelig«.

Den svenske Videnskabsmand N. G. SEFSTRÖM fremsatte en Lære af helt anden Art. En fra Nord kommende Vandflod havde styrtet sig ned over den skandinaviske Halvø og de nærliggende Lande. Vi finder Vidnesbyrd om den i de Rifter og Ridser, som Klipperne frembyder, og ligeledes i udstrakte afslebne Flader. Denne Teori vandt for en Tid Tilslutning hos enkelte Forskere. STEENSTRUP var paa Forhaand næppe nogen Ynder af en Forklaring, der byggede paa store Jordomvæltninger. »Idag« — skriver han (August 1842) »fik jeg med Pakkeposten H. G. BRONNS »Geschichte der Natur« og fandt til min Forbauselse en Rullestensflod («Geröllfluth»), som synes mig endnu større end den Sefströmske«. Om den svenske Afhandling udtaler han: »det er godt nok med SEFSTRÖMS Undersøgelser, de ere gode, men Anskuelserne, som ledsager dem, synes mig ikke gode«, og han ønsker naturligvis at høre sin kyndige Vens Dom derover. Nogle tilsendte Afhandlinger, ledsagede af Breve, oplyste da ogsaa STEENSTRUP baade om FORCHHAMMERS Kritik af de svenske Iagttagelser og om hans egen Opfattelse af de forefundne Fænomener. FORCHHAMMER siger bl. a. følgende: »Et stort Hav med en Skærgaard ved sin Side vil netop vise de Ejendommeligheder, som man har paavist ved den svenske Kyst. De brede og flade Heller og de bratte Fjeldsider er frembragte ved Havets uophørlige Bølgeslag mod Kysten, understøttet af den lodrette Afsondring, som Granit og Gnejs næsten altid frembyder. Furerne og Striberne er fremkaldte af de mange endnu paa Klipperne forefundne Blokke. En Strøm af Kæmpestørrelse vilde have frembragt Striber med ensartet Retning, medens den foreliggende Skær-

gaardsformation lader vekslende Vinde og Strømme være den bevægende Kraft«.

Herpaa svarede STEENSTRUP: »Tusind Tak for Deres Afhandling; nu har jeg læst den flere Gange, i denne Uge fordøjer jeg den; jeg kan nok se, at De har Ret i meget, navnlig i, at der har været Skjærgaarde, men skulde dog ikke Jøkler have frembragt Rillerne og nedbragt det største Materiale til Havet??.«

Allerede paa sin islandske Rejse havde STEENSTRUP med største Opmærksomhed iagttaget, hvad Morænerne lærte om de Sten, der var paa Vandring, deres mangeartede Form og Størrelse, deres ydre Udseende, og hvad Sammenstødet med Klippesiderne havde forvoldt. Han blev allerede den Gang slaaet af den Lighed med et jysk Landskab, som Morænerne tilvejebragte. »Aldrig har jeg set et troere Billede af vor Rullestensformations slangede Bakkekjæder, blinde Dale og mammillaformede Høje¹⁾).

Paa lignende Maade havde STEENSTRUP i sin Tid udtalt sig om Forholdene ved Skeidarárjöklen, der fører Sten af alle Bjergarter og Konglomerater af dem med sig, »kun meget faa var afrundede paa Kanterne, næsten alle meget skarpkantede«. Om en anden Jøkel siger han: »Jeg gik et Stykke langs op med Jøkelen mellem denne og Breccien, og alle de Sten, der laa der og under Jøkelen, vare lige saa skarpkantede som dem i Breccielaget, og de kunde kun siges at skydes frem med Isen, ikke rulles frem af den, men saa snart denne Stenmasse blev et Spil for Jøkelstrømmen, rullede de saa mærkeligen, at 200—300 Skridt derfra var Stenene ikke blot afrundede, men ægrunde«. STEENSTRUP kunde aabenbart ikke komme bort fra, at Studiet af Jøklerne vilde være en ypperlig Vejleder om de Spor, som en Istid vilde efterlade²⁾).

Det blev STEENSTRUP klart, at om Jøklerne og Virkningerne af en Istid blev de ikke enige.

»Ja! Ja! med Gletscherne er jeg nu bange for, at De anseer mig en Smule paastaaelig, det er slet ikke saa, jeg er kun i en saa besynderlig Usikkerhed om; hvorledes man skal tolke Fænomenerne. Det er vel sandt, at det er en Hovedsag at faa at vide Aarsagen til Fremskridningen af Ismassen (som maaske er langt mere end baade een og to); paa Island er som bekjendt frembrydende Vandmasser den farligste Befordring, som Isen kan bringe, og bestemt

¹⁾ TH. THORODDSEN, 1914: Japetus Steenstrups Rejser og Undersøgelser paa Island i Aarene 1839—1840. Mindeskrift f. Stp. 1. Halvbd., S. 5.

²⁾ THORODDSEN l. c. S. 17.

den stærkeste Agent, som den nuværende Natur ejer, men hvilken end Fremskridningens Aarsag er, saa gad jeg dog vide, om Fænomenerne, den efterlader, nogensinde ere lige med Fænomenerne efter blot og bar Vandstrømme eller Vellingstrømme¹⁾. HUGIS sidste²⁾ Paastånde i denne Henseende har jeg overordentlig Tvivl imod, men mere mundtlig derom« (3/9 1843).

I September 1845 sendte FORCHHAMMER STEENSTRUP en Meddelelse om Professor REINHARDTS forestaaende Afgang, og nogen Tid efter underrettede han ham om REINHARDTS Død. Han udbad sig en Udtalelse, om STEENSTRUP ønskede at komme i Betragtning ved Besættelsen af det ledige Professorat.

Hvis alene Hensyn toges til, hvorledes de videnskabelige Studier vilde fremmes, indsaa STEENSTRUP, i hvilken Grad det vilde være ham til Nytte at have Bolig i Hovedstaden med let Adgang til de offentlige Samlinger og Biblioteker og ved Samlivet med en større Kreds af Studiefæller. Men i økonomisk Henseende havde han Betænkelighed ved den Tilbagegang i Lønning, som vilde være en Følge af, at de halvfemte Aars Virken i Sorø ikke kunde give ham nogen Anciennitet; han maatte altsaa indtræde i Stillingen som den yngste Professor indenfor det filosofiske Fakultet. FORCHHAMMER arbejdede med al Kraft paa, at Vilkaarene paa anden Maade lettedes for STEENSTRUP, og opnaaede Godkendelse af, at der gaves ham en friere Haand ved Antagelse af Medhjælp ved Ledelsen af Museet; han overvandt de sidste Betænkeligheder hos STEENSTRUP, som blev ansat som Professor.

Uden Stiftelse af Gæld kunde det nye Embede dog ikke overtages. Først halvandet Aar senere blev den tilsagte Professorbolig ledig, og STEENSTRUP kunde flytte ind i Bygningen paa Nørregade³⁾.

Det nationale Standpunkt.

Det er foran omtalt, hvorledes FORCHHAMMER — uagtet han var født i en tysktalende Stad og i en Familie, hvis Modersmaal var Tysk, ligesom han ogsaa havde talt dette Sprog i Skolen og ved Universitetet i Kiel — fra det Øjeblik af, da han af Regeringen toges i Tjeneste som Lærer ved Universitetet i København, beslut-

¹⁾ Jfr. islandsk «vellandkatla», sprudlende Kildevæld.

²⁾ Schweizeren F. J. HUGI har skrevet flere Værker om Gletscherne.

³⁾ JOHS. STEENSTRUP, 1914: Japetus Steenstrup i Ungdomsaarene. Mindeskrift, S. 64 ff.

tede at gøre Dansk helt og fuldt til det i hans Hjem, fra hans Lærestol og ordentligvis i alt Samkvem benyttede Sprog.

I sin Biografi af FORCHHAMMER fortæller JOHNSTRUP, at denne i 1847 havde skrevet en betydelig Del af sin Fremstilling af Danmarks Geognosi paa Tysk, men da Oprøret udbrød, tabte han aldeles Lysten til at fortsætte paa dette Sprog; der udkom heller ikke senere en tysk Udgave af Værket. v. BINZER erklærer i sin Skildring, at dette beror paa en falsk Opfattelse; vel véd han intetsomhelst om, hvorledes FORCHHAMMER opfattede »die Erhebung«, for ikke at anvende de Danskes almindelige, men af Tyske ofte dadlede Betegnelse for Rejsningen, men sikkert er, at han fremdeles med uforandret Kærlighed hang ved sit Fødeland og dets Indbyggere, og at han lige til sit Livs Ende hvert Aar besøgte Hertugdømmerne. Der er ikke det mindste Tegn til, at han følte sig fjernet fra disse Lande eller fra at kunne benytte Tysk i sine Arbejder. Men det er sandt, at han ikke vovede at betjene sig af Tysk under den første slesvigske Krig; han vilde have opbragt hele det danske Folk imod sig. Hvis denne Udtalelse har haft til Hensigt at berømme FORCHHAMMERS Holdning, er den meget uheldig. Medens den frakender ham alt Mod, lukker den samtidig Øjet for Værdien af den Tilbageholdenhed, som det sømmer sig for enhver af Statens Embedsmænd at iagttage, naar han har en Opfattelse af Regeringens Handlinger, der afviger fra dens egen, og naar han har Grund til at antage, at det tyske Klædebon straks vilde stemple ham som tilhørende et bestemt Parti.

I hvilken Grad BINZERS Fremstilling er urigtig, vil fremgaa af Hændelser indenfor FORCHHAMMERS egen Familie, der tegner et Billede af helt modsat Art. Der havde nogen Tid, efter at Sønnen JOHANNES i 1843 var bleven Student, været Planer fremme om, at han og hans filologiske Studiefælle og gode Ven CARL BORRIES under et Semester skulde følge Forelæsninger ved et tysk Universitet, men inden det skete, ønskede de to Familier at høre sig for hos kyndige Mænd, om Forholdene gjorde en saadan Rejse ønskelig. Man raadspurgte derfor Dronningens tyskfødte Livlæge J. D. BRANDIS, der ogsaa i Tyskland havde et betydeligt Navn og som stadig havde tyske Forbindelser; ligeledes forhørte man sig hos hans Søn CHR. AUGUST BRANDIS, der var Professor i Filosofi i Bonn; men begge udtalte stor Betænelighed ved denne Plan, idet der i Tyskland raadede en saa stærk Ophidselse mod Danmark, at den kunde give sig uberegnelige Udslag. Saaledes blev dette Studieophold i

Tyskland opgivet¹⁾); den ældre BRANDIS døde 29. April 1845, og Henvendelsen har altsaa fundet Sted paa et tidligere Tidspunkt. Det er dog vel forstaaeligt og tillige hæderligt, at FORCHHAMMER ikke ved sin Bogs ydre Form vilde give nogen Anledning til Formodninger om, hvor dens Forfatter havde sit nationale eller politiske Standpunkt.

Sønnen JOHANNES tog livfuld Del i de Bevægelser, som kaldte de unge til en virksom Forstaaelse af, at de nordiske Folk maatte lære hinanden nærmere at kende og slutte sig sammen, og da der i 1845 holdtes skandinavisk Studentermøde, var tre Upsalensere og en Nordmand Gæster i Professorboligen. Men ogsaa Kampen for at bevare vort danske Sprog i Landets sydlige Egne, hvor dets Stilling var truet, maatte JOHANNES FORCHHAMMER følge med forstaaende Deltagelse. Da han paa en Sommerrejse i 1844 besøgte Hertugdømmerne, faldt hans Vej ikke blot til Tønder og Kiel, han besøgte ogsaa PETER HJORT-LORENZEN og LAURIDS SKAU.

Der maatte være Brydninger i manges Sind ikke blot om, til hvilken Nationalitet man følte sig nærmest knyttet, men ogsaa om, hvor langt Pligten overfor Land og Konge strakte sig. Til sin Søn havde FORCHHAMMER udtalt, at det ikke vilde være ham kært, om han drog i Krig, da saa mange Venner og Paarørende havde taget Parti for Modstanderne. Desuden var det paa Tide, at Sønnen afsluttede sine Studier med en Embedseksamen, — han havde i Studenteraarene anvendt megen Tid paa Undervisning; dette skete da ogsaa, JOHANNES tog filologisk Embedseksamen i November 1849. Paa en af de berømte Martsdage (1848) kom Sønnen hjem fra et af de bevægede Casino-Møder, medens Faderen kom fra et l'Hombre-Parti med nogle Herrer i det holstenske Kancelli; et Par Dage derefter var de forsvundne fra Staden, de følte sig usikre. Den gamle Stats tvesidige S sammensætning gav sig saaledes ogsaa Vidnesbyrd i Boligen paa Nørregade.

De Grene af Slægten, der var knyttede til Tønder og Kiel, synes ikke at have vist nogen uloyal Optræden, selv om de havde et afvigende Syn paa Danmarks Ret og Regeringens Optræden. Da Regeringen ved de tre Krigsaars Ende atter fik den fulde Magt over Hertugdømmerne, maatte den rydde op i det Midtpunkt for Oprøret, som Universitetet i Kiel havde været, og 10 af dets Lærere maatte drage Syd paa; blandt disse var ikke FORCHHAMMERS yngste

¹⁾ MATHILDE REINHARDT, 1889: Familie-Erindringer. 1831—56, S. 104.

Broder, Professor i klassisk Filologi PETER VILHELM FORCHHAMMER, men i 1864 sluttede han sig til vore Fjender.

I hvilken Grad J. G. FORCHHAMMER var bleven draget med ind i de aandelige Bevægelser, der rørte sig hos de nordiske Folk, og hvor klart han opfattede sin Stilling som Professor ved et Universitet ved Øresund, fremgaar da ogsaa af hans ivrige Tilslutning til de nordiske Naturforsker møder og af hans Virke i »Skandinavisk Selskab«, hvoraf han var Medstifter og hvor han nogle Gange holdt Foredrag. Saaledes kan her nævnes de Foredrag over BERZELIUS, som han holdt i Selskabet kort før Jul 1848, og hvor han dvælede ved BERZELIUS' Tanke om at stifte fællesnordiske videnskabelige Publikationer (saaledes som det senere paa talrige Omraader er iværksat). Man vilde ikke kunne nævne nogen ivrigere Deltager i de nordiske Naturforskeres Møder end den geologiske Professor. Han deltog i alle de 9 Møder, som holdtes i hans Levetid (1839—63), han gav Meddelelser paa dem alle og var ofte indvalgt i Ledelsen.

Videnskabelig og administrativ Virksomhed i Tiden efter H. C. Ørsteds Død. Hjemliv i Professorboligen paa Nørregade og paa Landstedet i Donse. Forchhammers Død.

Hvor meget godt end de af Frederik VII givne Tilsagn om Frihed bragte, er det vist, at de lovede Reformere maatte lægge stærkt Beslag paa brugbare Mænds Arbejdskraft under Overvejelsen af den rette Løsning af Omordningen.

Gennem en Menneskealder havde der været to Mænd, der paa Naturvidenskabens Omraade efter alles Opfattelse var selvskrevne som Høvdinger og Ledere, nemlig H. C. ØRSTED og FORCHHAMMER, men Ørsted døde den 9. Maj 1851; hans Stilling som Forstander for Polyteknisk Lærestalt gik over paa FORCHHAMMER, og af Videnskaberne Selskab blev han valgt til at afløse ØRSTED som dets Sekretær¹⁾. Til det omfattende Arbejde, som disse Stillinger medførte, knyttede sig yderligere talrige Planer om ny administrativ Ordning. De mange Museer og Samlinger, der skyldte Staten og fyrstelige eller adelige Mæcener deres Oprindelse, maatte mulig samles under en ensartet eller fælles Ledelse. Den botaniske Have burde flyttes fra sit gamle Stade ved Stranden og ny og rumme-

¹⁾ Der er Anledning til her at nævne de Titler og Ordner, som FORCHHAMMER har modtaget: Rd. af Dbg. 1836, Etatsraad 1851, Kmd. af Sv. Nordstjerne-Orden 1851, Dbmd. 1855, Konferensraad 1857, Kmd. af Dbg. 1860.

ligere Drivhuse bygges. Der var Planer fremme om Bygning af nye Museer og ligeledes om Stiftelse af en Højskole for Landbrug, mulig tillige omfattende Skovbrug. Af alle de i disse Anledninger nedsatte Kommissioner og Udvalg var FORCHHAMMER et virksomt Medlem, selv om det planlagte først langsomt og efter hans Død satte modne Frugter.

Skønt beslaglagt paa talrige Maader fortsatte FORCHHAMMER ufortrødent sin videnskabelige Forskning¹⁾. Der er enkelte af hans Undersøgelser, som jeg ikke har nævnt, skønt de hidrører fra en tidligere Periode af hans Liv, men jeg ønskede at omtale dem i Sammenhæng med Studier, der optog ham ogsaa gennem flere Aar af hans Livs sidste Periode, under hvilke han paa et nyt Omraade kom i et Samarbejde med JAP. STEENSTRUP. Af psykologiske Grunde var desuden en Omtale deraf netop rimelig paa denne Plads.

Der var hændt FORCHHAMMER nogle Uheld, for saa vidt enkelte af ham hævdede videnskabelige Slutninger viste sig ved nærmere Prøvelse ikke at holde Stand, eller derved, at de lovede praktiske Resultater udeblev. Saaledes havde FORCHHAMMER støttet et i Videnskabernes Selskab fremsat Forslag om ved et Forsøg med artesisk Boring at naa ned til vandførende Lag. Han havde tilraadet, at Forsøget gjordes paa Nyholm, og forestod selv Ledelsen. Boringen fortsattes gennem Aarene 1831—47, da man var naaet til en Dybde af 603 Fod, men uden at have truffet paa det Lag af Grønsand, som gav Haab om vandførende Aarer. FORCHHAMMERS Tanke havde dog været fuldt berettiget i Kraft af de Erfaringer, man havde gjort i andre Lande; ikke heller kan nogle ved Boringen indtrufne Uheld lægges ham til Last.

Biskop P. E. MÜLLER havde foranlediget, at Videnskabernes Selskab nedsatte en Komité til at undersøge den allerede af SAXO

¹⁾ Der er for nogle Aar siden*) blevet udtalt en skarp Dom over FORCHHAMMERS Stilling til CHRISTOPHER PUGGAARD, hans Bog om Møen og andre geologiske Arbejder. STEENSTRUP skal have forsøgt at bringe FORCHHAMMER ind paa en rigtigere Forstaaelse af hans Talent. I Virkeligheden havde FORCHHAMMER mere Velvilje overfor PUGGAARD og yder ham større Ros, end det bliver fremstillet. — Overfor en anden yngre Videnskabsmand skal FORCHHAMMER have lagt megen Fortørnelse for Dagen, nemlig da P. A. C. HEIBERG forsvarede sin Afhandling for Doktorgraden om Diatoméerne og deri havde paavist, at Moleret var dannet i Saltvand og ikke, som FORCHHAMMER havde hævdet, i det ferske Vand. Saaledes skulde ved denne Lejlighed den fredsommelige Professor og den for sin ret skarpe Tand bekendte Doktor have byttet Roller**).

Med Adjunkt MAGNUS JESPERSEN i Rønne synes det ikke at være kommet til noget Sammenstød, selv om FORCHHAMMER maatte opgive at benytte hans Bistand. (AXEL GARBOE, 1931: Bornholmer-Geologen Magnus Jespersen).

*) V. HINTZE, 1923: Geologen Christopher Puggaard. «Naturens Verden». 7de Aarg. S. 289 f.

**) CARL CHRISTENSEN, 1924—26: Den danske Botaniks Historie, S. 458.

omtalte Klippe i Bleking, der indeholdt en Indskrift i Runer (Runamo). Til Medlemmer af denne var Etatsraad FINN MAGNUSSEN og Professor FORCHHAMMER blevet valgte, og Komitéen havde afgivet sin Beretning i 1833; den offentliggjordes 1841. FORCHHAMMER havde erklæret, at en Del af Klippens Tegn maatte være huggede af Menneskers Haand; senere havde FINN MAGNUSSEN læst og tolket Indskriften. Tidligere var denne Opfattelse bleven bestridt af den berømte Kemiker J. J. BERZELIUS, der i den formentlige Indskrift kun kunde se Ridser, som Vejrligets og Vands Indvirkning paa den sprøde Klippe havde frembragt, og den samme Opfattelse havde Runologen M. F. ARENDT udtalt¹). Nu optog Arkæologen WORSAAE Sagen, han rejste til Bleking og lod tage Afstøbninger af flere Enkeltheder paa Klippen; sin Undersøgelse udgav han i Skriftet »Runamo og Braavallaslaget« (1844)²).

Selv om WORSAAE har Ret i det Hovedpunkt, at alle Klippens Mærker alene skyldes Vejrligets Indvirkning paa den myge Stenart, havde han med afgjort Uretfærdighed draget FORCHHAMMER frem i Forgrunden, medens han skærmende holdt sin Haand over FINN MAGNUSSEN. Fra Geologens Side var der netop vist stor Forsigtighed; han havde alene angivet de enkelte Mærker og Streger, som efter hans Opfattelse var huggede af Menneskehaand, og han havde ikke betegnet dem som Runer, men tværtimod fra først til sidst udtalt, at han var ganske ukendt med denne Skriftart. Med Grund maatte han spørge, om han ikke havde handlet med stor Forsigtighed i Modsætning til den overordentlige Sikkerhed, hvormed WORSAAE hævdede sine Resultater, der dog støttede sig til Beviser af geologisk Svaghed. Iøvrigt skal det bemærkes, at det var ganske urigtigt at drage Slutninger fra nogle enkelte Tegn. Klippen havde i over 600 Aar været berømt for sin Runeskrift, og det vilde være rimeligt, at en lokal Patriot havde søgt at afhjælpe mulig Utydelighed. Det hændte en berømt, saakaldet Forstening i Skoven ved Fontainebleau, at den for hver Dag, der gik, kom bestemtere til at ligne en forstenet Rytter, indtil Øvrigheden skred ind. Det barokke i den hele Runamo-Sag traadte først frem, efter at Filologen havde læst og tolket den hele Indskrift, men FORCHHAMMER havde aldrig haft den mindste Tiltro til denne Tydning. Da FORCHHAMMER altid havde haft Interesse for den unge Arkæo-

¹) C. MOLBECH, 1843: Videnskabernes Selskabs Historie, S. 189 f.

²) Jfr. WORSAAE: En Oldgranskers Erindringer (1934) S. 125 f. Smlgn. FORCHHAMMERS »Bemærkninger« i Anledning af WORSAAES Kritik i »Oversigt over Vidensk. Selskabs Forhandlinger« 1844, S. 120—130.

log, følte han sig ilde berørt af hans Skrift, men det gode Forhold mellem dem blev dog snart efter genoprettet.

I Marts 1848 bevilgede Videnskabernes Selskab en treaarig Understøttelse til en Komité, bestaaende af FORCHHAMMER, STEENSTRUP og WORSAAE (der da endnu ikke var Medlem af Selskabet). Komitéens Formaal skulde være at foretage geologisk-antikvariske Undersøgelser især af Lejre-Eggen. Resultaterne af dens Arbejde fremkom i Videnskabernes Selskabs »Oversigt«. Her tryktes i 1851 Beretningen om den yderst vigtige Opdagelse, Komitéen havde gjort det foregaaende Aar: De talrige, ved vore Kyster fundne Lag af Østers- og andre Strandskaller var for største Delen Affaldsdynger fra Stenalderfolkets Maaltider. For disse Dynger prægede STEENSTRUP Betegnelsen »Køkkenmøddinger« (paa Bondegaarde Navnet paa Affald fra Husholdningen i Modsætning til Staldmøddingen).

Det betydningsfulde ved det vundne Resultat var, at der derved var fundet Veje og Midler til at belyse Kulturtrin, der tilhørte en langt fjernere Fortid end dem, man hidtil havde iagttaget. Man kunde nu følge den her boende Befolknings Udvikling tilbage til en fjern Oldtid. De samme Bevismidler maatte kunne fremdrages i andre Lande, og en tilsvarende Kulturudvikling bringes for Dagen. Fund, der er gjorte herhjemme i de sidste femti Aar, har iøvrigt lært os endnu ældre Trin af Befolkningens Kultur at kende end dem, hvorom Køkkenmøddingerne giver os Underretning.

Men til jo større Vidder Udsigterne var aabnet, desto mere gjaldt det om, at det danske Udgangspunkt var godt underbygget og prøvet i alle Enkeltheder. Derfor fortsatte de to Naturforskere ufortrødent og uden Hast deres Studier gennem 3—4 Aar, og hvor grundigt de gik til Værks — dette være sagt uden Kritik af det fra antikvarisk Side ydede Arbejde — derom vidner deres Fremstilling af Skaldyngerne ved Issefjord, de dér forefundne Naturforhold og Vidnesbyrd om Befolkningens Liv.

Der var saa meget mere Grund til at gøre Beviset fuldstændigt, som der stadig fremsattes Tvivl om Iagttagelsens Rigtighed. FORCHHAMMER maatte være den, der mest ønskede Bevisrækken gennemført, da man jævnlig fandt Behag i at fremdrage Klippen i Bleking. Saaledes fortæller Historikeren WERLAUFF følgende ¹⁾ i den berettende Korrespondance, som han førte med den fynske Herremand WEDEL-SIMONSEN, der iøvrigt ogsaa er optraadt som Arkæolog: »WORSAAE, FORCHHAMMER og STEENSTRUP har været paa et Sted ved Isse-

¹⁾ G. L. WAD, 1916—24: Fra Fyens Fortid II, 254.

fjord, hvor en gammel Østersbanke er opdaget, paa Grund af de tillige fundne Stenknive menes der her af Forfædrene at være holdt et Østersgilde. Der ventes nu en yderligere Beretning. Mange med mig anse det mere for et geologisk end for et antikvarisk Fænomen, og jeg frygter for, at det kan blive til et Sidestykke til Runamo. I Københavnsposten er der ogsaa blevet raillet dermed¹⁾.

Om STEENSTRUPS Samvirke med FORCHHAMMER i det sidste Afsnit af dennes Liv kan i øvrigt følgende fortælles. Det er foran gennem mange Forhold blevet oplyst, at hvor meget end den ældre og den yngre Forsker følte Trang til at søge Tankeudveksling i fortrolig Samtale, bevarede enhver af dem sit personlige Skøn. Men de kunde ikke undvære disse Besøg, hvor de udvekslede Meddelelser om Nyt i Litteraturen — en jævnlig Anledning til Besøg gav det geografiske Tidsskrift »Das Ausland«, der udveksledes mellem dem — eller hvor meget af det, som deres omfattende Korrespondance eller de talrige Besøg af Udlændinge havde bragt paa Bane, blev drøftet. Jeg erindrer, at der i min Faders Studereværelse oven over Sofaen var en lidt affarvet Plet, som sagdes at gengive FORCHHAMMERS Nakke; han havde Tilbøjelighed til ofte at bøje Hovedet ned mod Skulderen (dette udlægger Psykologer som Tegn paa et godmodigt Sind).

I den ydre Form for Omgangen mellem de to Venner er der i det sidste Par Aar før FORCHHAMMERS Død sket den Forandring, at de taltale hinanden med Du. Det tidligste Brev, hvori denne Form benyttes, er vist et Brev fra FORCHHAMMER af 25. Oktbr. 1864; derfor ligger det nær at tro, at FORCHHAMMERS nylig indtrufne 70 Aars Fødselsdag den 26. Juli har givet Anledning til denne Forandring. Men man mærker, hvor vanskeligt det er for STEENSTRUP at slippe de gamle om Ærbødighed og Taknemlighed vidnende Udtryk (25. Sept. 1865: Min kjæreste Konferentsraad FORCHHAMMER . . . kære faderlige Ven).

Hvad der paahvilede FORCHHAMMER i Følge hans omfattende Embedsgering var overordentligt, og dog var han tillige stadig optaget af betroede Hverv, ligesom han var uundværlig i Forenings-

¹⁾ Den Artikel, hvortil der sigtes, findes i Københavnsposten for 6. August 1851. Den udtaler, at der findes Tvivlere (og hvor findes ikke tvivlende Thomasser?), og den undlader ikke at nævne Runamo. Dens Forfatter bestrider ikke, at det vundne Resultat er rigtigt, og imødegaar selv de Indvendinger, der kunde rejses derimod, han finder, at de lærde og skarpsindige Forskere krystalklart har bevist, at det fundne er »Møddingers«. Hvad der fremkalder denne »Landmands« Smil er kun, at vort Lands nationale Mindesmærker skal være af den Art.

livet som Foredragsholder; endvidere udarbejdede han Beretninger om sine Undersøgelser til Nytte for den lærde Verden eller Meddelelser om sine Jagttagelser til Gavn for større Læsekredse. Man maa undres over, at Døgnets Timer kunde forslaa dertil, og over, at den ihærdige Arbejders legemlige og aandelige Kræfter ikke brød sammen. Men FORCHHAMMER havde forstaaet, at paa lignende Maade, som han helt gik op i sit Arbejde, maatte han gaa op i sin Hvile, saafremt ikke den endelige Opgørelse skulde give Tab. Derfor blev Aftenens Hvile strængt overholdt, og den fandt han ved Deltagelse i Selskabslivet eller ved et l'Hombreparti med gode Venner i hans eget Hjem eller som Gæst hos andre. Dette gjaldt den egentlige Vintertid, men i den større Del af Aaret, i den lysere Tid undte han sig en længere Udstrækning af Hvilen fjernt fra Byens Larm.

Sammen med Forstkandidat W. CLAUSSEN fra Tønder havde FORCHHAMMER 1826 købt Ejendommen Donse med tilhørende Krudtværk; med dette skulde FORCHHAMMER have Tilsyn, medens CLAUSSEN havde Landbruget og Skovene under sig. Men 1841 afkøbte CLAUSSEN FORCHHAMMER hans Halvpart for 12,605 Rdl. rede Sølv og drev nu Hovedejendommen og Krudtværket, medens FORCHHAMMER vedblev at besidde sit Landsted »Birkenæs«, med Have og nogen Jord¹).

Donse var i egentlig Forstand et Skjulested, saaledes som dets Bestemmelse ogsaa var. Det laa i en helt afsides Egn; først efter at Jernbanen til Hillerød er blevet bygget, har man over Stationerne Birkerød eller Lillerød en lettere Adgang dertil. Paa Frederik VI's Tid og under hans nærmeste Efterfølgere var det sjældent, at Københavnerne naaede derud. Først skulde man ad Kongevejen til Lyngby og derpaa videre mod Hørsholm; efter at Vandreren var naaet forbi Sjæl Sø, kom han over lyngklædte Bakker ned mod den skovkransede Møllesø, ved hvis nordøstlige Ende Krudtværket laa. Dette var nogle Gange sprunget i Luften, og jeg erindrer at have set Dele af Bjælker hængende i Træers Kroner som Vidnesbyrd om den sidste Sprængning.

Her tilbragte FORCHHAMMER sine Ferier, men desuden tog han, under hele Aarets mildere Tid, derud ved Ugens Ende. Med sin Hustru; sin Svigermoder og en enkelt Gæst blev han i en lejet Vogn kørt derud Fredag Aften eller Lørdag Morgen og vendte tilbage med den samme Befordring Søndag Aften eller Mandag Mor-

¹) C. CHRISTENSEN, 1879: Hørsholms Historie. S. 331.

gen. Sønnen JOHANNES maatte jo passe sin Skolegerning, og først naar Undervisningen Lørdag Eftermiddag var til Ende, søgte han ned til Kultorvet for at finde en ledig Plads paa en af de Mælkevogne, der var kommen herind fra den Egn, men selv om han var heldig nok til at finde en Vogn til Eks. fra Høveltegaard, forestod der ham dog en Vandring paa henved en halv Mil. Donse Mølleдам var helt omgivet af Skove og Lunde, og disse strakte sig — om end med enkelte aabne Pletter — helt hen til Frederiksborg og Fredensborg. Her var et udpræget Hvilested, ret som forud bestemt til at være den Plads, der gav Sindet Hvile ved Ugens Ende, og en saadan Hvile ansaa FORCHHAMMER som nødvendig for at kunne genoptage en ny, ligesaa travl Arbejdsuge som den tilbagelagte.

Haven gav Husets Damer rig Anledning til Arbejde, og hver eneste Plante og hvert Træ nød kyndig Pleje. Særlig ivrig og erfaren var den gamle Bedstemoder Fru FUGL, hvis halvt behandskede Hænder var i travl Virksomhed; hun saa nødig, at den paa Landevejen i Nærheden spildte Gødning ikke kom Havens kære Planter til Gode; selv kaldte hun sig mere »Blumist« end Botaniker. Da STEENSTRUP i Sorø fik en Bolig med egen Have, bad han om lidt af hendes Rigdom paa indsamlet Frø og om at faa Stiklinger; han kunde snart glæde sig ved at have Arter, som ikke fandtes i Sorø store botaniske Have. En »Agave Americana«, som hendes Svoger havde sendt fra Vestindien, fik ogsaa sin Plads i Professorhaven.

Med hvor varm Interesse FORCHHAMMER end omfattede Planter, Træer og Blomster, har man Indtryk af, at han mindre var optaget af at kende dem efter deres Art, Familie og Slægt end af at iagttage Planternes Liv, saaledes naar han er opmærksom paa en Plantes umaadelige Forbrug af Vand og paa Vandets Nytte, forudsat at det optages paa principmæssig Maade, med afpasset Kvantum og Tidsafstand.

Selv om FORCHHAMMER efter de Erfaringer, Geognosien havde bragt ham, maatte erkende, at enhver af de mange Jordperioder, der gik forud for Menneskenes Optræden paa Jorden, rummede Tusinder af Aarhundreder, og at den bibelske Fortælling om ADAM altsaa ikke kunde være rigtig, værgede han sig mod, at denne Anskuelse paa nogen Maade fortolkedes som et Angreb paa det Guddommelige; overfor dette bøjede han sig i Ydmyghed og vilde ikke tillade, at Videnskaben benyttedes i Vantroens Tjeneste. Med hvilken Ærefrygt FORCHHAMMER saa hen til alt, hvad der laa udenfor

den Grænse, hvortil menneskelig Forstaaen kunde tænkes at naa, vil fremgaa af en Udtalelse, der her gengives:

»Mange alvorlige Forskere se i Naturvidenskabernes Udvikling et Angreb paa vore højeste religiøse Sandheder. Dette beror efter min fuldkomne Overbevisning paa en Fejltagelse. Enhver ny Opdagelse indenfor Livets hemmelighedsfulde Omraade har sin dobbelte Side. Den ene, som vi ville kalde den materielle, viser dette Livs Forgreninger i Legemsverdenen. Den højere vilde føre tilbage til selve Livets Kilde. I den første Retning træder Sandheden øjeblikkelig frem; vi kunne følge den med alle Videnskabens Hjælpe-midler, vi indordne den i vore Kundskabers Række, og naar vi forbinde spredte Iagttagelser, forbauses vi ved den konsekvente Udvikling. Men af Videnskabens Historie lære vi, at det højere, det uforklarede og maaske uforklarlige kun er tilbagetrængt. Det vil træde frem paany under den senere Udvikling og overbevise om, at vi vel ere komne et Skridt videre, men langt fra ikke til en fuldkommen Forklaring af Livets store Fænomener. Endnu er der ingen Kemiker, Fysiolog eller Geognost, der har kunnet forklare os, hvorledes det uorganiske Stof kunde blive til et organisk Væsen med sin særegne, begrænsede Livsopgave, og Ingen har tilfulde kunnet oplyse, hvorledes Sten hver Dag bliver til Brød¹⁾.

Hvad FORCHHAMMER følte overfor Naturen, vil man faa et Indtryk af ved at læse følgende Brev, skrevet af hans Hustru, Fru EMILIE, der fuldt delte sin Mands Interesser og ofte fulgte ham paa hans Rejser. Efter en Rejse paa Bornholm skrev hun til Sønnen i Aalborg:

»Vi tog en Vogn paa 4 Dage (à la Harzen) og jollede omkring fra smukke Egne til Klipper, omtrent over hele Øen. Det var en overordentlig smuk Natur; de dejligste Kornmarker, især Hvede, ser man allevegne, langs Aaerne Skovpartier og for største Delen Ask og Eg. Alting lader til at trives fortræffeligt. Nærved Søen er de skønneste Klippepartier, hvoraf vi besaa enkelte nøje. Vi stod om Aftenen ved Hammershus Slot og saa ud over den blaa Østersø. Paa hele Øen blev vi behagelig overraskede ved, at manges en Bonde erindrede Fader fra hans tidligere Ophold, bad ham ind paa deres Gaard og viste ham, hvorledes de var kommen frem siden sidst. Vi fandt overalt den venligste Modtagelse.

I Juli 1865 blev FORCHHAMMER overfaldet af et Ildebefindende. Det vakte Forundring hos mange, der ikke ret troede, at »vor FORCH-

¹⁾ FORCHHAMMER, 1869: Almeenfattelige Afhandlinger S. 131 f.

HAMMER« kunde angribes af Sygdom. Den blev dog saa indgribende, at han først i November Maaned kunde genoptage sin Gerning, men da ogsaa i dens fulde Udstrækning. Den 14. December om Aftenen kom Sygdommen imidlertid igen i Form af en heftig krampagtig Hoste, og inden Lægen kom tilstede, var Døden indtraadt.

Ved hans Død skrev Fru EMILIE til sin norskfødte Svigerdatter i Aalborg: Du har kun kendt ham saa kort, men Du vil dog i den Tid have set, hvilket Sindelag og hvilket Hjerte han havde, og saaledes var han helt igennem, alting formede sig til at udgøre den herligste Karakter; det dybeste saa og forstod man ikke straks, det udtaltes mere gennem Handling end i Ord.